

גנרל קשה עורף

גנרל יעקב קרייזר בקרבות הגנה ומערכות התקפה¹

אורן האס

בראשית 1953, פחות משבע שנים אחרי השואה, היו ברית המועצות וארצות מזרח אירופה נתונות בעיצומו של גל אנטישמי חריף בהובלת המשטרים. אחד משיאיו היה ב'עלילת הרופאים' בברית המועצות. קבוצת רופאים יהודים נעצרה והואשמה בקשירת קשר לרצח בכירים בצמרת הסובייטית, לרבות סטלין עצמו, שגם רופאיו היו בעצורים. כחלק מליבווי האווירה ולצורך מתן לגיטימציה לשלטון נדרשו אישים יהודים בולטים לחתום על מכתב שכלל גינוי לרופאים ותמיכה בהאשמות המשטר וכן דרישה להוצאת הרופאים להורג. רובם חתמו בלחץ המשטר. בין הבודדים שסירבו לחתום היה הגנרל פולקובניק (גנרל קולונל) יעקב קרייזר. היה זה מהלך מסוכן ביותר בפני עצמו,

1 דרגתו האחרונה של יעקב קרייזר הייתה 'גנרל הצבא'. בחלק מהספרות בעברית הדרגה קרויה 'גנרל ארמייה', אולם תרגומי 'גנרל הצבא' כיוון שתרגום זה מדויק יותר מרוסית והולם יותר למעמד הדרגה. מדובר בדרגה המקבילה לגנרל ארבעה כוכבים בצבא ארה"ב (גם אם השם מרמז אחרת) והייתה הדרגה הפונקציונלית הבכירה ביותר בכוחות המזוינים של ברית המועצות, מקבילה ל'מרשל חיל התותחנים או השריון'. הדרגה הבכירה ממנה, מרשל ברית המועצות, לא הייתה דרגת תקן, כלומר לא היה תפקיד המחייב הענקתה, אלא הוענקה לגנרלים בכירים משיקולי מעמד אישי. באשר להקבלה לארבעה כוכבים – בצבא האדום לא התקיימה דרגת 'בריגדיר גנרל', ולכן דרגת ה'כוכב' הנמוכה ביותר הייתה גנרל מior.

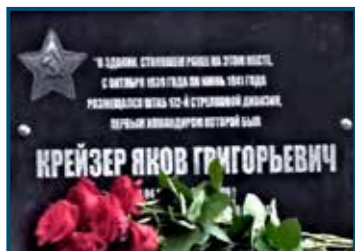
אלא היותו חבר לשעבר בוועד היהודי האנטי-פשיסטי - גוף שהוקם בימי המלחמה, אך לאחריה פורק בהאשמה של פעילות אנטי קומוניסטית, וחברים רבים בו נאסרו והוצאו להורג - הפכה את החלטתו לחתימה על גזר דין מוות כמעט ודאי. ובכל זאת, כשטבעת החנק סביב צווארו סירב לחתום. פחות מחודשיים אחר כך מת סטלין במפתיע, וחודש לאחר מותו שוחררו הרופאים העצורים וזוכו. לא הייתה זו הפעם הראשונה שגיבור ברית המועצות, הגנרל יעקב קרייזר, הפגין אומץ ולא הפעם האחרונה שבה נחלץ בעור שיניו מן המַצַר. מאמר זה יתאר את 'נתיב הקרבות' של הגנרל קרייזר במלחמת העולם השנייה, שבה נלחם מיומה הראשון ועד האחרון.

בצבא האדום שירתו במלחמת העולם השנייה כחצי מיליון יהודים, מתוכם נפלו בקרבות או נפלו בשבי ונרצחו כמאתיים אלף, כלומר 40 אחוזים מתוכם.² כשלוש מאות יהודים נשאו דרגות גנרל, וכמאה חמישים עוטרו בעיטור הגבוה ביותר, גיבור ברית המועצות. במאמר זה אתאר את דרכו הצבאית של מי שהיה הקצין היהודי הבכיר ביותר בתולדות הצבא האדום, לוחם אמיץ, מפקד מוכשר ונועז ויהודי שלא התכופף בשום מצב ובפני איש. יעקב קרייזר נלחם במלחמה מיומה הראשון ועד האחרון, בלט בימים הראשונים כשהצבא היה בנסיגה כללית והשתתף בכמה מהמהלכים החשובים בחזית המזרחית. במגבלות רוחב היריעה, מרבית המערכות שבהן השתתף יתוארו באופן כללי. ינותחו יותר לעומק קרב הגנה ומערכה התקפית, קרב ההגנה באזור נהר בְּרִיזְיָה בראשית המלחמה, שבו התבלט בכישרונו וכן חלקו בהצלחת המערכה לכיבוש קְרִים, שבה היה לו תפקיד מפתח.

2 באשר לקושי לעמוד על המספר המדויק של היהודים בין הלוחמים ובין הקצינים הבכירים ומקבלי העיטורים ראו: יצחק ארד, בצל הדגל האדום: יהודי ברית המועצות במלחמה נגד גרמניה הנאצית, תל אביב: משרד הביטחון, 2008, עמ' 25-28 (להלן: ארד, בצל הדגל האדום).

טרם מלחמת העולם השנייה³

יעקב גריגורביץ' קרייזר נולד בעיר וורונז' שברוסיה בשנת 1905, שנה של חוסר שקט, של מהפכה כושלת במדינה ושל ומהומות ופוגרום גדול ביהודי העיר. אביו שירת 25 שנה בצבא הצאר, ובכך רכש עבור משפחתו את הזכות לגור מחוץ ל'תחום המושב'. בשנת 1921, לאחר שהתייתם מהוריו וכשהוא בן 16,⁴ התגייס לצבא האדום, בימיה האחרונים של המלחמה עם פולין. הוא שירת במספר תפקידים, אך ב-1925 לאחר שמיכאיל טוקצ'בסקי⁵ החל לארגן מחדש את הצבא האדום, החל לשרת כמפקד מחלקה. בשנה זאת גם הצטרף כחבר למפלגה הקומוניסטית. בתחילה שירת בפלוגה עצמאית במוסקווה, ומ-1927, כמעט באופן רציף עד המלחמה, שירת ב'דיוויזיה הפרולטרית של מוסקווה' שהוקמה אז, מתפקיד מפקד מחלקה ועד שפיקד עליה.

שלט בעיר נובומוסקבוסק.
במקום זה שכנה מפקדת דיוויזיה 172
של יעקב גריגורביץ' קרייזר
מאפריל 1939 ועד יוני 1941
http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=488

הדיוויזיה המוסקוואית הייתה ייחודית במובנים רבים. היא שימשה בית ספר שבו נעשו חלק גדול מהכשרות הצבא, ואף שימשה יחידת הכשרה לפועלים של מוסקווה והסביבה, שבה הם שירתו שירות צבאי קצר והוכשרו כאנשי מילואים. נוסף על כך ערכה ניסויים בכלי נשק וכן

3 <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/heroes/USSR/more.htm?id=11842743@morfHeroes> ; כתבה שפורסמה בעיתון 'קרסניה זוזודיה' ('הכוכב האדום') במלאת 100 שנה להולדתו. הכתבה נדלתה מאתר המרשתת https://old.redstar.ru/2005/11/12_11/5_01.html; כתבה באתר: <https://armystandard.ru/news/2020127102-V8ejq>.
;html ארד, **בצל הדגל האדום**.

4 יש סתירה מסוימת במקורות השונים באשר לגיל שבו התגייס לצבא, ומצוינים הגילים 16–18. ייתכן שהדבר נובע גם מארגון הצבא האדום ומהכשרותיו בימי מלחמת האזרחים והמלחמות שבאו בעקבותיה. בכל מקרה, מתואר שקרייזר השתתף בדיכוי מרד האיכרים בברית המועצות, כלומר לכל המאוחר היה בשירות צבאי במחצית הראשונה של 1922. גם בטופס הענקת עיטור מסדר סובורוב מוזכרת שנת גיוסו לצבא – 1921.

5 מיכאיל טוקצ'בסקי (1893–1937) היה מהמפקדים הבולטים בצבא האדום בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה. בשנים 1925–1928 שימש רמטכ"ל וסגן שר ההגנה והוביל שורת רפורמות כדי לארגן את הצבא האדום, להפוך את המיליציות המהפכניות לצבא סדיר אחד ולהוביל למיכון. הודח על ידי סטלין בשנת 1928 בטענה שגישתו אינה הולמת את רוח המהפכה. בהמשך הוחזר לתפקיד, עד שנעצר והוצא להורג ב-1937. פיתח עם אחרים את גישת 'המערכה העמוקה', ר' להלן.

בטכניקות לחימה שונות.⁶ במסגרת זאת בשנת 1936 שימש גדוד בפיקודו של רס"ן קרייזר להדגמת טכניקות התקפה בפני בכירים בצבא, בראשם סגן שר ההגנה מרשל מיכאיל טוכצ'בסקי והרמטכ"ל, גנרל אלכסנדר יגורוב. התרגיל נערך בהתאם לרוח תפיסות ההתקפה של טוכצ'בסקי, שלאחר התרגיל פרסם צמד מאמרים בשם 'גדוד בהתקפה' בביטאון הצבא. קרייזר זכה בהמשך אותה השנה. אלא שזיהויו עם טוכצ'בסקי ועם יגורוב הפך למסוכן ביותר תוך זמן קצר עם תחילת 'הטיהורים' של סטלין, ובמהלכם הוצאו להורג שני הבכירים הללו, כמו גם עם רבים אחרים, והוכרזו כ"אויבי העם". תפיסותיו של טוכצ'בסקי על אודות 'המערכה העמוקה' שאומצו בחום על ידי קרייזר נאסרו להדרכה ולאימון.⁷ לשאלה כיצד שרד קרייזר את הטיהורים אין מענה זולת היותו זוטר יחסית.⁸ השנים הבאות בקריירה שלו מהוות הד למה שעבר על הצבא האדום כולו. כרבים מבני דורו קודם במהירות למלא את החלל שנפער בשורות לנוכח הטיהורים. הוא היה למפקד חטיבה (רגימנט) בראשית 1939 ופחות משנה אחר כך הועבר לתפקיד עוזר מפקד דיוויזיה חדשה, דיוויזיה 84, שהוקמה באזור מוסקווה. חודשים ספורים אחר כך מונה למפקד דיוויזיה 172 כשהוקמה בעיר סטלינגוקורסק (היום נובומוסקובסק), כ-200 קילומטרים מדרום למוסקווה. הצבא האדום חווה שינויים מהירים בתפיסה, בהם בניין כוח חפז, הקמת יחידות חדשות, ומפקדים צעירים וחסרי ניסיון קודמו בתפקידם. הדיוויזיה של קרייזר נשלחה למלחמה הכושלת בפילנד, אך לא הספיקה לקחת חלק ממשי, ובמרץ 1941 הוא הוחזר לקבל פיקוד על הדיוויזיה המוסקוואית, שעתה כבר אורגנה מחדש כדיוויזיית רובאים מוסקוואית 1.⁹ קרייזר הספיק להתאמן עימה בחודשים מאי ויוני, עד

6 ראו מאמר מאת יעקב קרייזר, 'בקרבות בין הברזינה לדנייפר' (В боях между Березиной и Днепром) פורסם בגיליון Voенно-istoricheskiy zhurnal" No. 6 1966 (ביטאון לענייני היסטוריה צבאית). נמצא באתר <http://www.rkka.ru/oper/1msd/main.htm#bmt>; וכן מאמר בעיתון 'קרטינה ז'וזדה', שם.

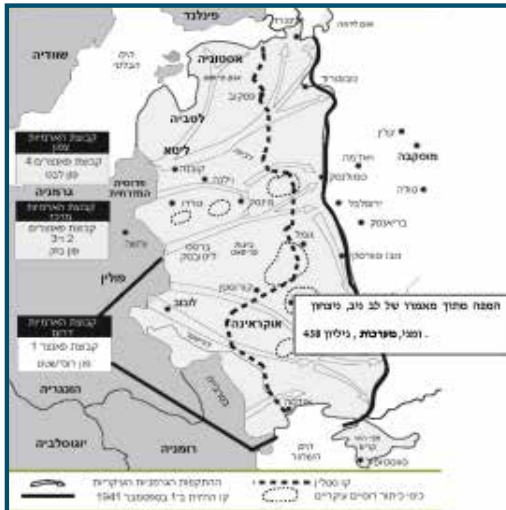
7 טוכצ'בסקי היה הדמות הבולטת בקבוצה של הוגים בצבא האדום, בהם איטרסון וטריאדניפילוב, שפיתחו את תפיסת 'המערכה העמוקה' ובתוכה את 'הקרב העמוק'. התפיסה דיברה על שימוש בכוחות נייחים (משוריינים) וחיל אוויר, להעברה של מסה במהירות לעומק שטח האויב, לשבש את המערכת שלו ואת יכולתו לשלוט. התפיסה החדשנית והמהפכנית קיבלה ביטוי בתקנות הצבא האדום משנת 1936 (פי-י-36), אולם כאמור נדחתה אחרי הטיהורים, ומרבית הקצינים שעסקו בה הוצאו להורג. לאחר פרוץ המלחמה שבו ההגות והמעשה המערכתית לצבא האדום. ראו למשל: שמעון נוה, **אמנות המערכה – התהוותה של מצוינות צבאית**, תל-אביב: מערכות, 2001, עמ' 177 ואילך.

8 גם היום בפרסומים רוסיים עובדה זו מוזכרת כחריגה.

יומיים לפני הפלישה הגרמנית. הצבא האדום הגיע למלחמה בעיצומו של תהליך בניין כוח, עם שינויים תכופים בתורות, עם יחידות המוקמות והמוסבות חדשות לבקרים, אך טרם הושלמו בתקן הציוד וכוח האדם. הצבא חווה ניסיון תזזיתי להפיק לקחים מכישלונותיו שלו בכיבוש פולין ובמלחמה בפינלנד מחד גיסא, וההצלחות מעוררות ההשתאות של הגרמנים מאידך גיסא. כל זאת בהובלת שכבת קצונה שחלק גדול ממנה הוקפץ לתפקידים בכירים מדי מהר מדי. כך נכנס הצבא האדום למלחמה.⁹

מבצע 'ברברוסה' והקרבות בין נהר גְרֶזִינָה לאוֹרְשָׁה

לא אפרט את מהלכי מבצע 'ברברוסה' מעבר למה שידרש, אלא אתמקד ברקע לקרבות סביב נהר גְרֶזִינָה, שהם ענייננו בפרק זה.¹⁰ הצבא הגרמני

שפתח במתקפה בבוקר 22 ביוני 1941 התקדם בשלושה מאמצים: בצפון לכיוון לנינגרד, במרכז לכיוון מוסקווה ובדרום לכיוון קְרִים. הצבא הסובייטי נתפס, כאמור, בעיתוי הגרוע ביותר מבחינתו,¹¹ וכשהוא מופתע מעיתוי פריצת המלחמה. הוא לא היה מוכן והפגיון התנגדות מועטה ביותר במרבית המקרים.

9 סא"ל (במיל') ד"ר עדו הכט, "הכנותיה של ברה"מ למלחמה נגד גרמניה 1939-1941", **מערכות**, 437, יוני 2011, סיוון התשע"א – יוני 2011, עמ' 62–70; וכן: David M. Glantz & Jonathan M. House, **When Titans Clashed**, University Press Of Kansas, 2015, PP. 23–27.

10 לסקירה ממצה של שלב ההכנות ושל שלב פתיחת המבצע ראה למשל ביטאון **מערכות**, 437 ו-438, המוקדשים לציון 70 שנה למבצע 'ברברוסה'.

11 עדו הכט, "הכנותיה של ברה"מ למלחמה נגד גרמניה 1939-1941", **מערכות**, 437, שם; Glantz & House, **When Titans Clashed**, PP. 23–27.

המצב הקשה ביותר התפתח בציר המרכזי, שבו התקדמה קבוצת ארמיות 'מרכז' הגרמנית, בפיקוד הפילדמרשל פֶּדוֹר פּוֹן בּוֹק, מול המחוז הצבאי המערבי שכעת כונה 'חזית המערב' (המונח 'חזית' הוא המקבילה הסובייטית לקבוצת ארמיות). מפקד החזית, הגנרל פבלוב, הוא שהקפיד מכל עמיתיו לפעול בהתאם להנחיות סטלין ולצמצם את היקף ההכנות למלחמה אפשרית. כוחותיו היו פרוסים בקרבת קו המגע החדש, שנוצר בין ברית המועצות לגרמניה לאחר כיבוש פולין ב-1939. חזית המרכז הגנה על הציר למוסקווה ואף שנראה שבשלב התכנון לא ייחד היטלר חשיבות מיוחדת למוסקווה, הרי הגנרלים שלו דווקא כן ראו חשיבות בכיבושה ובכל מקרה, ככל שהתפתחה הלחימה הפך האיום עליה למוחשי יותר ויותר והשפיע על קבלת ההחלטות הסובייטית. חזית המרכז התמוטטה במהירות, ארמיות כותרו והושמדו, ועד תאריך 28 ביוני נסגר הכיתור על ארמיות חזית המערב במינסק, יעדה המערכת הראשון של קבוצת ארמיות 'מרכז' ו-300 קילומטרים מנקודת הפתיחה. התפיסה הגרמנית של מלחמת התנועה (BEWEGUNGSKRIEG) גרסה שיש להפעיל מאמצי שריון מהירים, בחיפוי אווירי ובזרועות הסוגרות מכמה כיוונים על יעד מערכתי והמכתרות את כוחות האויב. האגפים נשארים לא מטוהרים, וחיל האוויר והכוחות הממוכנים מרתקים את האויב המכותר למקומו עד שארמיות החי"ר האיטיות יותר מגיעות ומטהרות את השטח. יש לזכור שגם ב-1941 התבסס הצבא הגרמני על כ-300 אלף סוסים לגרירת ציוד, ועבור חלק ניכר מחיילי החי"ר לא היה כלי רכב שנועד לניידם לשדה הקרב וציפו מהם לעשות את הדרך למוסקווה ברגל.¹² כאשר נפגשו שתי הזרועות של הצבא הגרמני במרכז החזית במינסק ב-28 ביוני וכאשר הכיתור נסגר, הייתה הנחיית מפקד קבוצת ארמיות 'מרכז' הגרמנית, פילדמרשל פון בוק, להדק את הכיתור עד בוא ארמיות הרגלים 4 ו-9 לפני ההמשך מערבה. ב-29 ביוני נעצר מפקד חזית המערב פבלוב עם קציני מטה בכירים שלו באשמת התרשלות ובגידה, וכעבור ימים מספר הוצא להורג. הפיקוד על החזית עבר זמנית לגנרל אנדריי יֶרְמֶנְקוֹ, לפני שהחליפו שר ההגנה, המרשל סְמִי ון טִימוֹשֶׁנְקוֹ. טרם נעצר הספיק פבלוב להורות להניע את הכוחות לכיוון

Robert M. Citino, *Death of The Wehrmacht – The German Campaign of 1942*, University of Kansas, 2007. PP. 4–8, 35–43 12

העיר אֶרְשָׁה שעל נהר דנייפר, המהווה צומת רכבות ומעבר הכרחי בדרך הישירה למוסקווה. מערבה ממנה שכנה העיר בוריסוב שעל נהר בְּרֵזְנָה, מכשול שצליחתו הייתה היעד הבא של קבוצת ארמיות 'מרכז' הגרמנית.

דיוויזיה ממוכנת 1 בפיקודו של קרייזר

כאמור, המלחמה פרצה מייד עם סיום אימון הדיוויזיה. כשנה קודם לכן הוסבה הדיוויזיה שוב, הפעם לדיוויזיה ממוכנת, ונקראה דיוויזיית רובאים ממוכנת 1. במסגרת זאת היא קיבלה רגימנט של ארבעה גדודי טנקים וכוח אדם נוסף. היא הוצבה בעתודת הפיקוד העליון הסובייטי, ה'סטבקה'¹³ שהוקמה יומיים לאחר פתיחת המלחמה. הדיוויזיה נשלחה ממוסקווה ב-24 ביוני לאורך ציר התנועה המרכזי לבירה בכיוון וְיֶאָזְמָה, שם קיבלה פקודות לנוע לעבר סמולנסק וממנה לעיר אֶרְשָׁה, על הדנייפר, בכוונה להיערך להגנה ממערב לנהר. הדיוויזיה כללה שני רגימנטים (חטיבות)¹⁴ חי"ר ממוכן על גבי רכב, רגימנטים 6 ו-175, וכן רגימנט הטנקים מס' 13, בן ארבעה גדודים. לדיוויזיה היה גדוד ארטילריה של תותחי 122 מילימטרים וגדוד תותחי נ"ט (נגד-טנקים) בקוטר 45 מילימטרים וכן גדוד סיור וגדוד תותחי נ"מ. הדיוויזיה כללה 205 טנקים, כמעט כולם טנקים מסוג בֵי-טֵי-אֶם-7, דגם חדיש יחסית, ואליהם התווספו עוד 24 טנקים מתקדמים, בהם טֵי-34 והטנק הכבד קֵיי-וי-2. שני הדגמים החדישים עלו על אלו של הגרמנים, אלא שמספרם היה מועט, והדיוויזיה קיבלה אותם באֶרְשָׁה, בדרכה אל שדה הקרב.

גדודי הטנקים והתותחים הועמסו על רכבות לאֶרְשָׁה, והדיוויזיה נעה ברכב. תוך כדי התנועה התבקש קרייזר, מפי קצין מארמייה 20, לעכב את התקדמות כוחותיו ולהגיע למפקדת הארמייה בסמולנסק, שם נודע לו שהדיוויזיה שלו, שהייתה שייכת לגייס (קורפוס) 7, הועמדה ישירות תחת פיקוד הארמייה. מפקד הארמייה פיודור רמזוב מסר לו שהעיר אֶרְשָׁה נכבשה בידי הגרמנים ועליו להיערך ממזרח לה. ראש מטה הארמייה

13 כינוי לגוף הפיקוד העליון של הכוחות המזוינים ברוסיה הצארית, ועם פרוץ מלחמת העולם השנייה – בברית המועצות. זו ניהלה את המלחמה ושלתה בחזיתות. לאורך מרבית המלחמה, בגלל המרחקים, בגלל קשיי התקשורת ובגלל ריבוי החזיתות שלטה בהן באמצעות 'נציגים' קצינים בדרגת מרשל שתיאמו את פעולת החזיתות.

14 בצבא האדום נכללו מסגרות הפעלת כוח על-גדודיות, הן כאלו שכוננו רגימנטים והן בריגדות, כשהאחרונות היו לרוב גדולות יותר ובנויות לפעולה עצמאית. לכן אכנה רגימנטים ככאלו ובריגדות כחטיבות.

ומפקד הארטילריה לא ידעו לומר למקביליהם בגיס 7 דבר על היערכות האויב או על היערכות כוחותיהם. בפועל, באותה העת היו הגרמנים ממזרח למינסק, יותר מ-200 קילומטרים ממערב לאוֹרְשָׁה.¹⁵ זו דוגמה לבלבול ששרר בחזית בצד הסובייטי. ברית המועצות לא השקיעה בציוד אלחוט, והתקשורת התבססה על תשתית קשר טלפונית רעועה, וקומץ חוליות, שהחדירו הגרמנים, הספיקו כדי לנתק את התקשורת ברחבי החזית.¹⁶ החוליות הללו גם גרמו בהלה רבה, ובאופן טבעי הזינה שמועות שווא נוספות. לכך התווסף השימוש שעשו שני הצדדים ביחידות סיוור לאיסוף מודיעין. היינץ גודריאן, מפקד קבוצת הפנצר השנייה שכוחותיו הם אלו שנעו ממינסק לעבר בוריסוב, מציין בזיכרונותיו שבאותה עת כבר שלח כוח סיוור לטולצ'ין, 90 קילומטרים מזרחה משם, בעוד קרייזר עצמו, כשהגיע לאזור אוֹרְשָׁה וקיבל הנחיה לנוע לבוריסוב, שלח סיוור שהגיע כמעט למינסק, כ-150 קילומטרים מערבה. כך או כך, לאחר יומיים של עיכוב קריטי ובאווירת אי-ודאות הורה קרייזר למפקדי המשנה לנוע במהירות לעבר אוֹרְשָׁה, להשיג את היחידות הכבדות ברכבת לפני שיגיעו ולכבוש אותה חזרה. רק בפרברי העיר התברר שהמידע שגוי, והוא נערך להגנה על הכביש אוֹרְשָׁה-וִיטְבֶּזְסֶק, אלא שבמהרה התברר שהגרמנים מתקדמים מזרחה, ובאחד ביולי לפנות בוקר קיבל קרייזר פקודה לנוע במהירות האפשרית לעבר נהר בְּרֵזְיֵנָה.¹⁷ כוחות החוד הגיעו בשעות הצוהריים ולא יכלו למנוע מהכוחות הגרמניים לעבור את הגשר.

יוזמה אופיינית בדרג מפקד חטיבה וגדוד בקרב הכוחות הגרמניים שכיתרו את מינסק, הביאה לכך שהם התעלמו מהנחיה להדק את הכיתור על מינסק ונעו במהירות מזרחה לעבר העיר בוריסוב. בעיר היה גשר בטון שחצה את נהר בְּרֵזְיֵנָה, והכוח שהגן על העיר הורכב מחניכי בית הספר הטכני שהיה בו ומצוערים, בפיקוד מפקד בית הספר, קצין פוליטי בדרגת

15 ראו מאמר: В боях между Березиной и Днепром, שם; לעניין קציני ארמייה 20 ראה: John Erickson, *The Road To Stalingrad's – Stalin's war with Germany*, Vol-1 Weidenfeld@Nickolson, 2015, p. 227

16 ראו למשל: Glantz & House, *When Titans Clashed*, pp. 57–59

17 קרייזר כותב שהפקודה והגעתו לברזינה אירעו ב-29 ביוני, אולם זו טעות ללא ספק. השוואת הדיווחים בחזית וגם אלה של הגרמנים מלמדים שלו היה מגיע ב-30 בו היה מספיק לתפוס את הגדה המערבית של הנהר. באשר לגודריאן ולתפיסת ראש הגשר על הברזינה ראו: Heinz Guderian, *Panzer Leader*, Reading 162–168. Essentials, 1952, pp

קומיסר קורפוס. מפקד החזית החדש, גנרל יֶרְמֶנְקוֹ, הורה אישית לפוצץ את הגשר, אולם מסיבות שונות, ייתכן שחלקן טכניות וחלקן מתוך רצון לאפשר לכוחות סובייטיים נסוגים לסגת דרכו, ואי-הכרת תמונת המצב, הביאו לכך שהכוח גרמני תפס את הגשר בזמן שהחבלנים נערכו לפיצוץ וכבש את ראש הגשר. מפקד קבוצת הפנצר השנייה, היינץ גודריאן, מיהר לנצל את המצב שנוצר בזכות יוזמת פקודיו והזרים כוחות לביסוס ראש הגשר מעבר לנהר בְּרִיֶזְנֵה.¹⁸ כשהגיע קרייזר לראש הגשר, כאשר רגימנט הטנקים עודו מתעכב, חָבַר למפקד בשטח, מפקד בית הספר הטכני, הקומיסר איבאן סוסאיקוב. לפניו עמדה המשימה להחזיק חזית בת 50 קילומטרים, שבה שלוש מעברות על הנהר ולפחות אחת מהן, המרכזית, כבר נחצתה. הוא העריך שלא יצליח להדוף את הגרמנים בחזרה מעבר לנהר ונערך להגנה כדי למנוע המשך התקדמותם. הוא החליט לפרוס את כוחותיו מול שלושת הצירים החוצים את הנהר, תוך צבירת טנקים, עם רגימנט חי"ר מתוגבר בגודל טנקים מול כל מעברה. כדי שלא לבזבז זמן הותיר את צוערי בית הספר ואת שאר אנשי הסגל במקומותיהם ונפרס מאחור, והדבר גרר חיכוך מסוים עם סוסאיקוב.¹⁹ קרייזר קיבל בהמשך פקודה מהארמייה למנוע מהגרמנים להתקדם ולהגיע לנהר הדנייפר עד 7 ביולי, כדי לאפשר התארגנות באזור אוֹרְשָׁה להגנה.

משעות אחר הצהריים של 1 ביולי התנגשו הכוחות של דיוויזיה 1 באלו של דיוויזיית פנצר 18 ומנעו את המשך ההתקדמות, אך לא יכלו למנוע את המשך צבירת הכוחות ואת התעצמות ראש הגשר, מול אויב עדיף שנערך להגן עליו ונהנה משליטה מוחלטת באוויר. במהלך 2 ביולי נערכו קרבות הגנה, שבהם על פי תיאורו של קרייזר נדרשו מהצד הסובייטי גילויים של אומץ לב חריג כדי למנוע את המשך ההתקדמות הגרמנית, ולנוכח הנחיתות בנשק נ"ט, עשו אנשי החי"ר שימוש רב בבקוקי מולוטוב.²⁰ משהתברר

18 גודריאן – 'מפקד שריון'. מעניין שמפקד קבוצת הארמיות לא היה שבע רצון מהאירוע ואף שקל להעמיד את גודריאן לדיון, כי ראה חשיבות גדולה לסגירת כיס מינסק ביאליסטוק וגם כי מפקד קבוצת הפנצר השלישית פעל בדומה לגודריאן. בכל מקרה הביאה היוזמה בדרג הטקטי להישג מרשים, וגודריאן מיהר לנצל ולוואף נכח אישית בראש הגשר כדי לוודא את ביסוסו.

19 ראו למשל בתיאור של ההיסטוריון הרוסי איסייב, המופיע באתר: https://statehistory.ru/books/Aleksey-Isaev_Neizvestnyy-1941--Ostanovlennyy-blitskrig/22

20 קרייזר, שם.

שעיקר המאמץ הגרמני ממשוך להיות על הדרך המרכזית, המובילה דרך גשר הבטון בבוריסוב, ריכז שם קרייזר את כל 54 קני הארטילריה של הרגימנט הארטילרי שלו. בינתיים זיהו מטוסים גרמניים את טור הטנקים העושה דרכו לעבר בוריסוב ונתנו התרעה לכוח הקרקעי.²¹

מרשל טימושנקו, שנשלח על-ידי סטלין לקחת פיקוד על החזית המערבית המתמוטטת, פקד על התקפת-נגד, בהתאם לתורת הלחימה הסובייטית שראתה באותה עת בהתקפה את האמצעי הכמעט יחיד בהגנה. הגרמנים יירטו את הידיעה על אודות הפקודה לבצע התקפת-נגד על ראש הגשר ונערכו בהתאם. ב-3 ביולי בשעות הבוקר החל קרייזר בהתקפת-נגד מהאגפים לכיוון המערך הגרמני. הגרמנים היו ערוכים וגודריאן אף תגבר את ראש הגשר בחטיבה נוספת מדיוויזיה שכנה. אומנם בתחילה הופתעו הגרמנים מעוצמת ההתקפה וספגו אבדות, אך התאוששו וגודריאן מצוין את הלחימה הרוסית ככזאת ש"הותירה רושם", אך מייחס אותה להופעת טנקי הטי-34, הגם שהיוו חלק קטן מהטנקים.²² התקפת-הנגד נכשלה לבסוף, והגנרל יֶרְמֶנְקוֹ ייחס אותה לטקטיקה שגויה של קרייזר,²³ אך לכוחות הסובייטים לא היה סיכוי של ממש. מעבר לנחיתות המספרית שבה תקפו כוח מגן, נהנו הגרמנים מעליונות אווירית מוחלטת, וקרייזר מתאר מטוסים הרודפים אחרי כלי רכב 'באופן אישי'. הגרמנים היו כמובן מנוסים הרבה יותר אחרי שנתיים של מלחמה, וחשוב מכך לכל טנק היה מכשיר קשר בעוד הטנקים הרוסיים התנהלו עם דגלים, וקשר אלחוט היה קיים מרמת מפקד הפלוגה בלבד. קרייזר ניסה לפזר את טנקי הטי-34 ואת טנקי הקיי-וי הכבדים בין שאר הטנקים, במקום לרכזם. בעקבות זאת בתחילה התקשו הגרמנים לעצור את הטנקים המתקדמים והופתעו מאיכותם, אך לבסוף הצליחו להשביתם על ידי פגיעה בשרשראות. לפי קרייזר, בקרב השתתפו כ-300 טנקים משני הצדדים, ובסופו ספגו כוחותיו

21 Panzer Leader Guderian,; David M. Glantz, *Barbarossa Derailed volume 1*, Helion@Company 2010, .PP. 102–104.

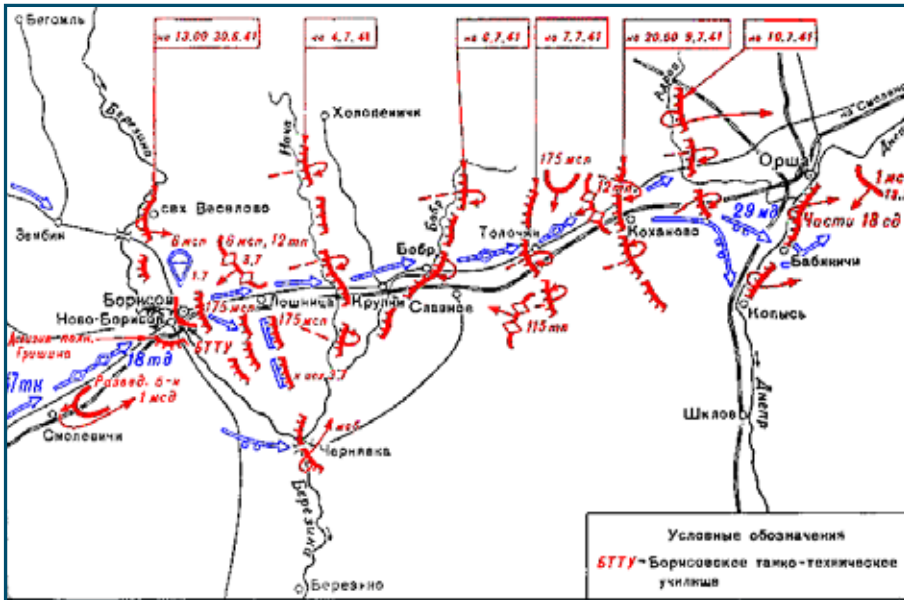
22 קיימים תיאורים רבים של מפקדים גרמנים מכל רחבי החזית את ההפתעה מהמפגש שלהם עם טנקי הטי-34 והקיי-וי בימי המלחמה הראשונים, את ההשפעה על אנשיהם ואת האלתורים שמצאו כפתרונות. ראו למשל אצל הודולף שטייגר, *טקטיקות השריון הגרמני במלחמת העולם השנייה*, תל-אביב: מערכות, 1995, עמ' 64–65, 91–92; כן אצל: מאיר פינקל, *על הגמישות*, תל אביב: מערכות, 2007, עמ' 183–194.

23 Glantz, *Barbarossa Derailed*, p.102. גם אחרים ביקרו את הטקטיקה שנקט קרייזר, אף שפקד ישירות להתקיף.

ההשהיה גרמו לכך שרק בשעות אחר הצוהריים ספג התקפה מסודרת גרמנית על מערך הביניים, והוא המשיך הלאה בלילה הבא.²⁷ קרייזר הפיק לקחים גם מכיבוש הגשר על גְרִזְיָנָה וכיצד כוח גרמני קטן התופס ראש גשר, הופך במהירות לכוח משמעותי שקשה לעקור. הוא מתאר בלשון יבשה כיצד עם הופעת טנקים גרמניים בכיוון הגשר שעל הנהר הוא הורה לאנשי ההנדסה לפוצצו, גם אם טנק מכוחותיו עוד נמצא עליו: כשנסוגו לקו ההגנה חדש, קיבל מפקד מחלקת החבלנים, סגן קוגן, פקודה לתת לכל הטנקים שלנו לעבור על הגשר על הנאציה ואז לפוצץ אותו. החבלנים של קוגן ישבו במחסה וצפו על הכביש. חיילי החי"ר שלנו כבר עברו, אבל אז הופיעו הטנקים שלנו כשאחריהם הטנקים הפשיסטים. לא היה זמן להסס. טנק האויב הראשון כבר עלה על הגשר. "אש" פקד מפקד המחלקה. באותו הרגע נהרס הגשר בפיצוץ, יחד עם הטנק שעליו. האויב נאלץ לנהל את המעבר תחת אש.²⁸

27 בכך נטרל קרייזר את היתרון האווירי הגרמני – נע בלילה והיה ערוך במערך סטטי ביום.

28 קרייזר, "Березиной и Днепром", שם.

המפה מתוך מאמרו של קרייזר המצוטט פה. נראה שקרייזר עצמו שרטטה מאחר שמועד הגעת כוחותיו לברז'ינה מופיע ב-30 ביוני, מוקדם ביממה מאשר בפועל.

מופיע סימון הצנחה גרמנית, ולטענת קרייזר אכן התרחשה, אך אין עדות לכך מהצד הגרמני. BTTY – אנשי בית הספר הטכני.

מקור: <http://www.rkka.ru/maps/1msd.gif>

ב-5 ביולי כתב ביומנו הרמטכ"ל הגרמני האלדר כי קבוצת גודריאן מתקדמת באיטיות אל מול התנגדות עיקשת בין הברזינה לדנייפר. עוד הוסיף שמצב השחיקה בדיוויזיה 18 (שעמדה בחוד ההתקדמות על הציר מול קרייזר), מדאיג.²⁹ ב-6 ביולי ביצעה חזית ה'מערב' הסובייטית התקפת-נגד באגפיו של קרייזר. מפקד ארמייה 20, פאבל קורוצ'קין, שנכנס יום קודם לתפקידו, יצר קשר והורה שבמסגרת ההתקפה יגן קרייזר בגזרתו, ואם המצב יאפשר, יתקוף נגד עד הברזינה. קרייזר קיבל רגימנט טנקים נוסף, רגימנט 115, שלמרות אזהרותיו נשלח אליו באור יום ללא סיוע אווירי וספג אבדות כבדות בתקיפות אוויר. התקפת-הנגד של ארמייה 20 נערכה מצפון לכביש שעליו פעל קרייזר, באזור סנו לפל, היא נתקלה בכוח גרמני מוכן ונכשלה.

29 יומנו של האלדר מובא למשל כאן: <https://archive.org/details/HalderWarJournal>

30 מאמר קרייזר, שם.

בהמשך, בין 7 ל-9 ביולי, ביצעה הדיוויזיה של קרייזר התקפת-נגד על העיר טולוצ'ינו, שעברה מיד ליד, עד שהיא נסוגה.³¹ לאורך הימים הבאים חיפש גודריאן מעקפים לציר ההתקדמות, לאחר שדיוויזיית פנצר 18 נשחקה כדי

35 אחוזים מסדר הכוחות שלה, וגיס 29 החליפה בהתקדמות.³² במהלך ימי קרב ההשהיה השליכו מטוסים גרמניים מעל קווי הרוסים כרוזים שכיוונו ישירות לקרייזר, ובהם נכתב: "חיילים רוסיים, מיהו מפקדכם? הקולונל היהודי יענקל קרייזר! האם אתם חושבים שהוא יצילכם?" קרייזר הגיב בביטול לדברים. כשהובא לו עלון כזה לעמדת הפיקוד העיר: "אכן, הוריי כינו אותי יענקל. זה בהחלט שם יפה", והכניס את העלון לכיסו כמזכרת. בכל מקרה, על פי חלק מהעדויות, נראה שהיה פופולרי בקרב חייליו.³³

לבסוף קיבל קרייזר פקודה לסגת מעבר לדנייפר, שבינתיים צלחוהו הכוחות הגרמניים מדרום ומצפון לגזרתו, ולהיכנס ב-11 ביולי לעתודת הארמייה כדי להתארגן מחדש. אלא שעם צליחת הנהר קיבל קרייזר פקודה להיכנס מחדש לקרב נגד דיוויזיה נוספת שצלחה מדרום. ב-12 ביולי בניסיון לחבור למפקד דיוויזיה שכנה, נפצע קרייזר בהתקפת אוויר. לאחר שניסה לחלץ את הדיוויזיה מכיתור הוא פונה ב-14 ביולי למוסקווה. הדיוויזיה המשיכה להילחם עד שלקראת סוף החודש דווח ש"סמוך למוגילב, כמעט כולם הרוגים". הוא עוד הספיק לשוב לדיוויזיה ולפקד עליה מ-1 באוגוסט, לאחר שהחלים ולאחר שמחליף זמני שלו נהרג, עד 7 באוגוסט שאז הדיוויזיה למעשה ירדה זמנית מסדר הכוחות והוא החל בהקמתה המחודשת כדיוויזיית טנקים.³⁴ ב-22 ביולי 1941 היה קרייזר למפקד הסובייטי הבכיר הראשון במלחמה ואיש חיל הרגלים הראשון שקיבל את עיטור גיבור ברית המועצות, העיטור החשוב ביותר במדינה.

31 מעניין לציין שנפוליאון בונפרטה שהה בטולוצ'ין, ובה גילו הסובייטים עניין מיוחד בעת נסיגתו מרוסיה ב-1812, על אותו הציר שבו התנהלה כעת הלחימה. הוא גם נלחם על נהר הברז'ינה. ראו:

32 Glantz, *Barabarossa Deraiked*, p. 110.

33 הסיפור התפרסם בעיתון 'הארץ' ב-10 ביוני 1942, המובא לעיל, והוא מצטטו מתוך ביטאון הוועד היהודי האנטי-פשיסטי של ברית המועצות. הסיפור התפרסם אף בכמה כתבות ברוסית וכן מובא אצל שפירו ואצל ארד. סביר שכולם מאותו המקור.

34 ארד, *בצל הדגל האדום*, עמ' 45. רשומת אירועים עיקריים בתולדות הדיוויזיה בדף המוקדש לה: <https://web.archive.org/web/20120127141834/http://rkka.ru/handbook/reg/1msd26.html>

בעיטור נכתב שהוענק "בעבור הפגנה מופתית של מיומנויות פיקוד בחזית הקרבות נגד הפשיסטים הגרמנים, תוך גילוי אומץ וגבורה". בעיתון הצבא 'קרסניה זוודה' ('הכוכב האדום') נכתב ביום המוחרת: "יעקב קרייזר הוא הראשון מבין המפקדים האמיצים של כוחות היבשה, שזכה בתואר הרם על אומץ-לב וגבורה שגילה בלחימה נגד הפשיזם ועל ניהול מיומן של יחידותיו בקרב, תוך מתן דוגמה אישית לכפופים לו."³⁵

35 נוסח העיטור כאן: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%BD_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_22.07.1941_%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%8F_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%D1%8E%D1%89%D0%B5%D0%BC%D1%83_%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%83_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B8%D0%B8 התיאור מעיתון 'הכוכב האדום' לקוח מתוך יצחק ארד, בצל הדגל האדום.

גנרל יענקל קרייזר

גבור ברית-המועצות

מאת ש. וולזקוביץ

סופר „הארץ“ בקויבישאב

קויבישאב, 10 (מיוחד ל„הארץ“).
 „איינינקייט“, עתון הוועד האנטיפאשיסטי,
 מוסר: דיוויזיה סובייטית, בפיקודו של
 קולונל יעקב קרייזר, הוקפה על ידי הגר-
 מנים שאמרו לנתק את קוי התחבורה
 של דיוויזיה זו. נוצר מצב מסוכן מאד
 וחלק מן הדיוויזיה הותקף קשה. אזי אר-
 גן קרייזר פארטיזאנים, שהסיחו את דע-
 תו של האויב ומשכו אותו לתוך היער
 שנורע בינתיים מוקשים. אחר כך הסתער
 קרייזר על הגרמנים מערפם, שיחרר את
 הסביבה ולקח שלל. קולונל קרייזר נעשה
 לגבור ברית המועצות ונתמנה לגנרל.
 לאחר מעשה נמצא כרוז גרמני שבו נא-
 מר: „חיילים רוסים! מיהו מפקדכם?
 היהודי יענקל קרייזר? האם חושבים אתם
 כי הוא יצילכם?“ — בקראו את הכרוז
 העיר קרייזר: „הודי קראו לי יענקל. שם
 יפה הוא ואיני מתבייש בו“. כך אמר
 והטמין את הכרוז למזכרת.

כתבה שפורסמה בעיתון 'הארץ' ביוני 1942 ומצטטת ידיעה שהובאה

בביטאון 'הוועד היהודי האנטי-פשיסטי'

ממערכות מוסקווה לסטלינגרד וחזרה לנהר הדניפר ארמייה 3 תחת פיקודו של קרייזר

נוסף על קבלת עיטור גיבור ברית המועצות הועלה קרייזר לדרגת גנרל מיור ב-7 באוגוסט ושב כאמור לדיוויזיה, אלא שהוא לא נועד להיות שם זמן רב. הגנרל יִרְמָנְקוֹ קיבל אחריות להקים חזית חדשה 'בריאנסק', וזו קיבלה תחת פיקודה את ארמיות 20 ו-13 ומספר דיוויזיות עצמאיות וכן את שרידי ארמייה 3, שהושמדה בקרבות הגבול. הפיקוד העליון הורה לפרק את הארמייה ולפזר את המטה שלה בחזית החדשה. בשיחה עם סטלין ועם הרמטכ"ל שפושניקוב ביקש יִרְמָנְקוֹ שמטעמי מוטת שליטה תוקם שוב ארמייה 3, ואליה יוכפפו חלק מהדיוויזיות, וכן ביקש באופן אישי למנות כמפקדה את הגנרל יעקב קרייזר, שלדברי ירמנקו "הוכיח לי את עצמו והפגין איכויות פיקוד יוצאות מגדר הרגיל".³⁶ סטלין אישר את הבקשה. בגיל 35 ותוך שהוא מדלג על תפקיד מפקד גיס, מונה קרייזר למפקד ארמייה, ובמהרה מצא עצמו במערכות סמולנסק ומוסקווה. תחת חזית בריאנסק השתתפה ארמייה 3 של קרייזר בהתקפת-נגד, הראשונה נערכה בהיקף של חזית, התקפה שנכשלה. בהמשך, כחלק ממבצע 'אוריוול בריאנסק', בראשית אוקטובר, פרצה ארמיית הפנצר של גודריאן את קווי חזית בריאנסק באגפים, דרך קווי ארמיות 13 ו-50 הסובייטיות. ארמייה 3 שהייתה במרכז מצאה עצמה מכותרת בעומק השטח. בסוף השבוע הראשון של אוקטובר כבר דיווחו הגרמנים שהארמייה הושמדה ומפקדה נהרג. בשבועיים הראשונים של אוקטובר הצליחו יחידות מהארמיות השכנות להיחלץ מהכיתור, אך ארמייה 3 הייתה במצב הקשה ביותר, מאחר שהיא נדרשה לנוע למרחק הרב ביותר, אל מול כוחות גרמניים שנהנו מזמן לחסום אותה, ובתנאי שטח קשים ביותר.³⁷ הארמייה הייתה בקשר חלקי עם המפקדה במוסקווה, ומפקד החזית, ירמנקו, נע בין היחידות למשך ימים מספר, עד שפונה לבירה. בראשית המערכה, כאשר קרייזר היה בקשר עם מפקד החזית יִרְמָנְקוֹ, ב-5 באוקטובר ביקש ממנו כך: "במקרה שאאלץ להילחם בכיתור מלא, ללא קשר אתך, יהיה צורך לקבל החלטות

36 גלנץ, סמולנסק 2, עמ' 132. יש לציין שבמסגרת הארגון מחדש של הצבא האדום תוך כדי הלחימה פורקו גייסות הרגלים, וכך מספרם פחת, ומוטת השליטה צומצמה. עדיין קידומו של קרייזר היה מהיר.

37 Lev Lopukhovskiy, *The Viazma Catastrophe*, Helion&Company, 2013

עצמאיות לחלוטין. אנא עדכן אותי בתוכניתך הכללית ובכוונותיך להמשך.³⁸ הוא לא קיבל מענה, אך זהו משפט מאלף, המעיד על תפיסתו הצבאית של קרייזר ועל הבנתו את הצורך ואת היכולת של מפקד, בכפוף ל'כיוונת המפקד', לחיות התפתחות של המצב ולקבל החלטות בהתאם באופן עצמאי.

למעשה, הארמייה נדרשה להסב את כיוון לחימתה ב-180 ומעלות ולהתקדם תוך לחימה, כדי להצליח להילחם ביחידות שהועמדו מולה ובביצורים שהוצבו לסגור את הכיתור. קרוב לארבעה שבועות נעה הארמייה, לרוב בלילות, ולחמה בתנאי כיתור תוך שהיא מנהלת קרבות עם כוחות גרמניים ובמקביל מספחת אליה שרידי יחידות אחרות שבהן נתקלה. אחת מהן הייתה בריגדת הטנקים העצמאית 42, ששרידיה אורגנו בפיקוד סגן ראש המטה שלה למבצעים, יהודי גם הוא, רס"ן גרגורי קליין, המתאר כך:

כשנתקלנו ביחידות קטנות של האויב נכנסנו אתם לקרב. כך זה נמשך 10-12 ימים. באחד הימים כשהתעכבנו בכפר קטן בא אלי בריצה חייל אחד ודיווח: 'חבר מיור, אותך קורא אליו גנרל קרייזר'. התברר שמפקד ארמיה 3 יעקב קרייזר ומטהו וחלק מיחידות מהארמיה שלו מנסים לצאת מהכיתור... התייצבתי מיד בפני המפקד. דיווחתי לו על מצב היחידה שלי וקיבלתי פקודה שמרגע זה אני נמצא תחת פיקודו ויחידתי תאבטח את מפקדת הארמיה. שמחתי מאד להימצא תחת פיקודו של מפקד קרבי כזה. כל קציני המטה, כולל מפקד הארמיה נעו ברגל, בעיקר בלילות. מספר האנשים הלך וגדל, בדרך הצטרפו אלינו יחידות שלמות שגם הם חיפשו דרך לצאת מהכיתור. כולם היו עם נשק. ב-5 בנובמבר הגענו לעיר יפרמוב והתחברנו עם הצבא שלנו³⁹.

בזיכרונותיו תיאר קליין שבמהלך מסע ההיחלצות שוחח תכופות עם קרייזר, והלה הרהר מפעם לפעם בגורל האישי הצפוי לו, כשיחברו לקווים הסובייטיים, לנוכח תבוסת הארמייה שלו.⁴⁰ לאחר מסע לחימה של כ-300 קילומטרים ביערות ובביצות, תחת התקפות אוויר רצופות ותחת לחימה

38 שם.

39 ראו דבריו של גרגורי קליין המובאים אצל: ארד, **בצל הדגל האדום**, עמ' 59.

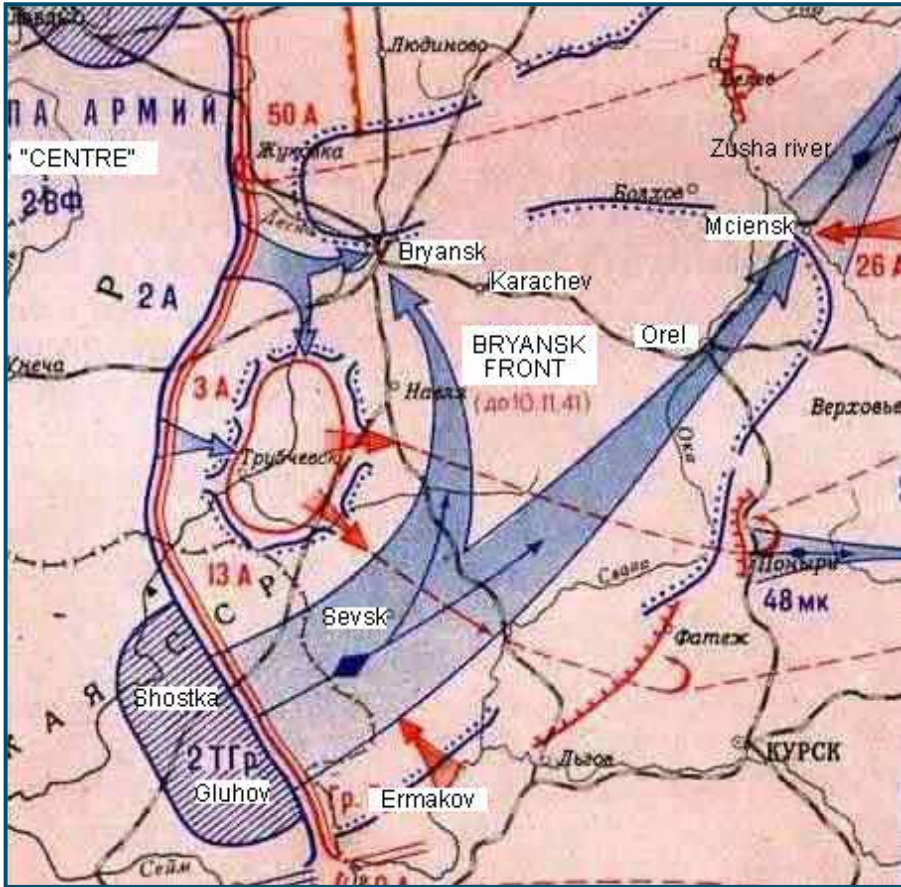
40 גרגורי קליין, **חייו של חייל**, תל אביב: מערכות, 1988, עמ' 101.

מתמדת, הגיחה הארמייה מהכיתור, לאחר שספגה אבדות קשות, אך כשהיא כשירה להמשך לחימה וכשמאה שבויים גרמנים בידה.⁴¹ הארמייה השתתפה בהמשך בקרב על מוסקווה, במערכת ההגנה באזור טולה, במבואות הדרומיים של מוסקווה, ובראשית דצמבר בהתקפת-הנגד, בקרב לכיבוש ילטס. על יציאתה מהכיתור כתב לימים מפקד החזית ירמנקו:
ארמיה זאת מצאה עצמה בתנאים הקשים ביותר שניתן להעלות על הדעת. היא נדרשה לנוע את המרחק הגדול ביותר ובשטח הקשה ביותר, בהשוואה לארמיות האחרות [...] תחת הנהגתו של קרייזר [...] הארמיה יצאה מהכיתור, לאחר שעברה 300 ק"מ בעורף האויב, תוך שהיא שומרת על כשירותה הקרבית.⁴²

41 ראו דו"ח מפקד החזית, גנרל ירמנקו, לפיקוד העליון (רוסית): https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B1%D0%BE%D0%B5%D0%B2%D1%8B%D1%85_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2/43/160#%D0%91...%D0%91%D0%BE%D0%B8_%D1%81_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%8B%D0%BC_%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC_%D0%B8_%D0%BE%D1%82%D1%85%D0%BE%D0%B4_3_%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B8%D0%B8

וכן תקציר המאמר "לחימתה ויציאתה מהכיתור של ארמייה 3 בחזית בריאנסק": (Боевые действия и выход) из окружения 3-й армии Брянского фронта (октябрь 1941 г /http://history.milportal.ru/boevye-dejstviya3-j-armii באתר 3 בחזית בריאנסק 1941.

42 מצוטט ב: <https://armystandard.ru/news/2020127102-V8ejq.html>

כיתור חזית בריאנסק על ידי ארמיית פנצר 2. ארמייה 3 במרכז החזית

מקור: <https://web.archive.org/web/20120206063009/http://www.serpukhov.su/dima/war/eng/eorlov.htm>

הכשרה ולחימה בשורות ארמייה 57

באמצע דצמבר 1941, עם תום השלב הראשון בהתקפת-הנגד במוסקווה, נשלח קרייזר לקורס פיקוד ומטה מתקדם מזורז, בן שלושה חודשים.⁴³ אחרי הקורס מונה להיות סגן מפקד ארמייה 57, שנשלחה להשתתף

43 נקודה ששווה התייחסות בפני עצמה. חודש קודם לכן פונתה מוסקווה, וברית המועצות עמדה לפני תבוסה. התקפת-הנגד פגעה קשות בצבא הגרמני, אך מוסקווה עודה בהישג ידו, לניגוד מכותרת, ומצבה של המדינה קשה. למרות זאת הרוסים מוצאים לנכון לקיים הכשרות למפקדים בכירים וותיקי קרבות.

במתקפת קיץ 1942 באזור חרקוב. הן הסובייטים והן הגרמנים זיהו את בליטת אילזום באזור חרקוב כיעד מערכתי למתקפת הקיץ, במה שהתפתח ל'קרב חרקוב השני' או 'אסון חרקוב' כפי שנודע בהיסטוריוגרפיה הרוסית. הצבא האדום הוא שפתח ראשון במתקפה במאי 1942 כדי לכתר את הכוחות הגרמניים והבקיע את מערכיהם, אך אלו התאוששו והגיבו מהר וסגרו טבעת כיתור משל עצמם על הכוחות הרוסיים. טבעת זאת הייתה הדוקה ובשטח מצומצם, ואבדות הרוסים היו עצומות. נוסף על עשרות אלפי הרוגים נלקחו כרבע מיליון שבויים. בכלל ההרוגים היו מפקדים בכירים רבים, לרבות מפקד ארמייה 57, קוזמה פודלס, ולא מן הנמנע שחלקם שלחו יד בנפשם. שיעור החיילים הסובייטים שחזרו לקווייהם היה אחד מעשר.⁴⁴ קרייזר היה מאלו שלא נפלו בשבי וגם הפעם הוא הוביל יחידות מהארמייה שלו מחוץ לכיתור ההדוק. יצחק ארד וחוקרים אחרים מעלים את הסברה שלקצינים יהודים בצבא האדום שמצאו עצמם בכיתורים הגדולים של ראשית המלחמה, היו הניעה (מוטיבציה) ונחישות גדולים יותר שלא להיכנע ושלא ליפול בשבי, כיוון שידעו מה יהיה גורלם.⁴⁵ בכל מקרה, קרייזר בלט גם בקבוצה זאת ביכולתו להיחלץ ממצבי מצוקה לא כאדם פרטי, אלא תוך שמירה על תפקודו כמפקד ולחלץ יחידות הכפופות אליו.

ארמיית גוורדיה 2 והתקפות-הנגד במערכת סטלינגרד

התבוסה הרוסית בחרקוב אפשרה לגרמנים לפתח את מתקפת הקיץ של 1942 ולהגיע עד נהר וולגה וסטלינגרד. בזמן זה נשלח קרייזר להקים את ארמייה 1 שהוצבה בעתודה, ותוך כדי הקמתה צורפו לה כוחות רבים לקראת שילובה בהתקפת-הנגד הצפויה בחזית סטלינגרד. הארמייה הפכה לאחת הגדולות בצבא האדום, וסמוך להתקפת-הנגד הרוסית, מבצע 'אוראנוס', שונה שמה לארמיית גוורדיה 2, ובנובמבר 1942 מונה הגנרל לוטננט רוזיון מלינובסקי הבכיר והמנוסה יותר למפקדה, וקרייזר

44 אנטוני ביור, **סטלינגרד**, ירושלים: הוצאת יבנה, 2000, עמ' 55–57. לעניין התכנון ההדדי של שני הצדדים בקרב חרקוב השני והשתלשלותו ראו גם אצל רוברט צ'יטו:

Robert M. Citino, *Death Of The Wehrmacht – The German Campaign of 1942*, University Of Kansas, 2007, PP. 87–115.

45 ראה למשל דיון אצל ארד בספרו **בצל הדגל האדום**.

נשאר סגנו. הארמייה יועדה להשתתף במבצע ההמשך ל'אוראנוס', מבצע 'סטורן' שנועד לנצל את ההצלחה ולפתח התקפה לכיוון דרום אוקראינה. ניסיון החילוץ של הכוחות הגרמניים, מבצע 'סערת חורף', בפיקוד הגנרל פון מנשטיין, הביא להסטת הארמייה מלהשתתף בחסימת ההתקפה הגרמנית, בהתאם לתוכנית המבצע המעודכנת, ששמה שונה למבצע 'סטורן קטן'. במבצע זה היה אחראי קרייזר להעביר כוחות של הארמייה במהירות לגזרת הפריצה הגרמנית וקיבל אחריות לצוות כוחות עצמאית. הוא נלחם בהתקפת-הנגד הגרמנית על נהר מישקובה, בין גרומוסלבקה לווסיליבסקה.⁴⁶ ניסיון ההתקדמות בנקודה זאת סוכם מהצד הגרמני:

זאת הייתה באמת מפלה שלמה. האויב, כפי הנראה, הביא כוחות חזקים. את אשר יראתי בתחילת מבצע החילוץ-בא. לרוסים לא הייתה כל כוונה לאפשר לקורפוס חלש אחד לגזול מהם את ניצחונם הגדול בסטלינגרד ובייחוד כאשר התקפתנו הביאה אותנו כ-30 ק"מ קרוב יותר לעיר הגדולה. היה צורך לוותר על ניסיון החילוץ של הארמייה השישית.⁴⁷

קרייזר המשיך כמפקד ציוות כוחות בדרג ארמייה בהתקפת-נגד מ-24 בדצמבר, שדחקה את גיס 13 הגרמני 110 קילומטרים. הוא נפצע בראשו מכדור תועה, אך התאושש במהירות. ב-2 בפברואר 1943 מונה שוב למפקד ארמיית גוורדיה 2, וב-14 בפברואר הועלה לדרגת גנרל לוטננט. נוסף על כך קיבל את עיטור סובורוב, שניתן לקצינים בכירים שהצטיינו בקרבות. הוא קיבל אותו ממפקד החזית מלינובסקי ומקומיסר החזית ניקיטה חרושצ'וב. ההיכרות עם האחרון תשחק תפקיד בהמשך חייו.

הארמייה של קרייזר השתתפה במתקפה של חזיתות הצבא האדום שכוונה נגד קבוצת הארמיות 'דון' (מפברואר 1943 קבוצת ארמיות דרום) שבפיקוד אריך פון מנשטיין. עד 13 בו צלחה הארמייה 230 קילומטרים, אך מנשטיין הצליח לתמרן את כוחותיו ולמנוע השמדתם, ומ-20 בפברואר אף הוביל סדרת התקפות-נגד על הכוחות הסובייטיים המתקדמים. לבסוף עצרו

46 פירוט חלק מהמקומות שבהם נלחם קרייזר כמפקד עצמאי מפורט בעיטור סובורוב שקיבל. מלינובסקי עצמו, מפברואר 1943 בתפקידו החדש כמפקד החזית, חתום על העיטור, והתיאור בו מקבל משנה תוקף, שכן הוא מעיד על פעולות שהתהילה עבורן ניתנת לקרייזר על חשבונו. לעניין הסיכוי הגדול ביותר לפריצת הכיתור בראייה הגרמנית, על נהר המישקובה שבו נתקלו בכוחותיו של קרייזר, ואת השפעת הכוחות של ארמיית גוורדיה 2 על הקרב ראו למשל: Erich Von Manstein, *Lost Victories*, Zenith Press, 1982, pp. 345–346.

47 גנרל פון זנגר-אטרלין, *ללא תקוה וללא פחד – לוחמת שריון באירופה, 1940-45*, תל אביב: הוצאת מערכות, 1973, עמ' 31. פון אטרלין היה מפקד דיוויזיה בגיס שנלחם מול כוחותיו של קרייזר.

הכוחות המותשים משני הצדדים. הארמייה של קרייזר הגיעה לנהר המיוס שבדרום החזית, שבו התבצרו הגרמנים, וניסיונות פריצה של הארמיות הסובייטיות נכשלו.⁴⁸

מתקפות הקיץ והסתיו 1943 - ארמיית גוורדיה 2 והמעבר לארמייה 51

תפקידו הבא היה בהתקפות-הנגד שאחרי מערכת קורסק, ובמהלכן עבר לפקד על ארמייה 51, ועימה נשאר עד תום המלחמה. רוב הביורגפיות מציינות את מעברו לארמייה כעובדה בלי לפרט את נסיבותיה. אומנם מעברי פיקוד תכופים היו אופייניים לצבא האדום במלחמה הזאת, אך בעיקר בשלביה הראשונים. התמונה מעניינת מעט יותר ומלמדת על קרייזר כמפקד, כמו גם על הצבא האדום במלחמה.

כאמור, ארמיית גוורדיה 2 נערכה מול נהר מיוס, כחלק מתוכנית סובייטית להתקפת-נגד שתבוא לאחר בלימת המתקפה הגרמנית בבליטת קורסק. הסובייטים זיהו את ההכנות הגרמניות להתקפה על הבליטה ביולי 1943 ונהנו ממודיעין עדכני על אודותיה. הם נערכו מראש עם מערכי הגנה חפורים לעומק ועם כוחות עתודה, ונוסף על כך הכינו כוחות גדולים מאוד להתקפות-נגד כדי שינצלו את ההצלחה אחרי בלימת המתקפה, מצפון ומדרום. הקרב בקצה הדרומי של החזיתות מדרום לקורסק הוא עוד אחד מאותם 'קרבות נשכחים' של החזית המזרחית, שבהם השתתפו מאות אלפי לוחמים משני הצדדים. הגרמנים הניחו שהסובייטים יידרשו לכמה שבועות להוציא התקפת-נגד, אך הופתעו לעמוד בפני שלוש התקפות-נגד גדולות שהצבא האדום הוציא לדרך בתוך ימים מספר. מבצע 'קוטוזוב' מצפון לבליטת קורסק נפתח ב-12 ביולי, ומבצע 'רוּמְיאָנְצ'ב' מדרום לה נפתח ב-3 באוגוסט, לאלו נוסף המאמץ של 'חזית הדרום', בפיקוד גנרל טולבוּחין בקצה הדרומי של הזירה, כלומר מדרום לחזיתות של 'רוּמְיאָנְצ'ב'. מועד פתיחת המבצע נקבע לתוֹך בין שני המבצעים האחרים ב-17 ביולי. המבצע נועד לרתק כוחות גרמניים בגזרה שאותה הם החשיבו בציר התקפה מרכזי, כיוון שהובילה ישירות לאגן דוּנְבַּאס,

48 לעניין התקפות הסובייטים אחרי סטלינגרד והמרדף אחר הגרמנים הנסוגים, הצלחתו של מנשטיין לחלץ את הכוחות והתקפות-הנגד שלו ראו למשל: פרידריך וילהלם פון מלנתיין, *קרבות שריון: לפי ספרו של גנרל-מיוֹר מלנתיין*, תל אביב: הוצאת מערכות, 1960, עמ' 209–216.

שהיה בעל חשיבות כלכלית גדולה למאמצי המלחמה הגרמניים, וביצרו אותה בהתאם.⁴⁹ בתכנון מתקפה זאת הוצבה הארמייה של קרייזר בדרג השני של החזית, והיא נועדה לנצל את ההצלחה לאחר שארמיות הדרג הראשון הבקיעו את החזית הגרמנית. ההתקפה הגרמנית בקורסק החלה ב-5 ביולי, ולמרות הצלחות מקומיות נשחקה ונעצרה ב-17 בו, בהוראת היטלר שביטל את מבצע ההתקפה כליל לנוכח נחיתת בעלות הברית המערביות בסיציליה. אף שהנהר עצמו אינו רחב, הייתה כאמור חזית המיוס מבוצרת, נשענה על יתרון טופוגרפי של הגדה המערבית ואופיינה בשטח קשה למעבר טנקים, שאליו הוסיפו הגרמנים מערכי התבצרות רבים לעומק. המתקפה הסובייטית נתקלה בקשיים, וכבר ביומה הראשון הורה מפקד החזית טולבוּחין להכניס את ארמיית הגוורדיה 2 לראש הגשר המצומצם שנכבש. הצפיפות בשטח הקטן והשליטה הגרמנית באש ארטילרית כבדה הקשו מאוד על הכנסת הארמייה. נוסף על כך הגרמנים זיהו סכנה בפריצה במיוס והעבירו תגבורות, לרבות ארמייה 6 (שהוקמה מחדש) ומרב כוחו של 'צי האוויר הרביעי' של החזית.⁵⁰ כל עתודת שריון אפשרית בקבוצת ארמיות דרום וכל מטוס זמין נשלחו לראש הגשר המצומצם במיוס.⁵¹ בתנאים אלו התקדמו הכוחות מספר קילומטרים. מפקד החזית הורה להתקדם ולפרוץ ישר ובכל מחיר. ב-30 ביולי, תחת אש כבדה ואל מול ביצורים ואל מול כוחות גרמניים מתגברים, החליט קרייזר לעצור את ההתקפה ולבחון אפשרויות נוספות, בהן איגוף או אף נסיגה זמנית. הוא קיבל את ההחלטה על סמך התרשמותו האישית, כמי ששהה בשטח, בצד המערבי של הנהר לאורך כל ימי הלחימה, נתון תחת אש. בתגובה הדיחו אותו מפקד החזית, גנרל טולבוּחין, והמתאם בין החזיתות במבצע זה, מרשל טימושנקו. הם אף הורו לעצור אותו ולהעמידו לפני בית דין שדה, והוא הוחלף בידי מפקד ארמייה 51, גאורגי זכרוב. מפקד הארטילריה של הארמייה, הגנרל סטרבליצקי, תיאר בזיכרונותיו את מעמד ההדחה שבו חקר מרשל טימושנקו את קרייזר בנוכחותם של מפקד

49 דוֹנְבַּאס היה מרכז מכרות פחם ותעשייה כבדה.

50 צי אוויר (Luftflotte) היה המסגרת הארגונית הגדולה ביותר בחיל האוויר הגרמני במלחמה, מקביל לקבוצת ארמיות. מפקד צי האוויר הרביעי היה הפילדמרשל וולפרם פון ריכטהוף.

51 Robert M. Citino, *The Wehrmacht Retreats*, University Of Kansas, 2013, PP. 227–228

החזית ושל הרמ"ט וניסה לגרום לו להאשים גורמים נוספים שהפריעו לו, בהם הפעלת ארטילריה או אוויר הלוקים בחסר והפעלת כוחות שכנים שגויה. הוא מתאר את קרייזר שָלו, נותן הסבר מקצועי, משבח את כל הגורמים השונים ומתעקש שמדובר בהחלטה מקצועית. כאשר הודח, ציין סטרבליצקי שהדבר גרם לעצב במטה הארמייה, לאור היות קרייזר מפקד אהוד על קציניו, מקצוען וקר רוח.

נציגהסטבקה, המרשל אלכסנדר וסילייבסקי, הגיע לחקור את ההתרחשות בחזית ומצא שקרייזר פעל נכון, מה גם שבסופו של דבר הבקיע את החזית

גנרל קרייזר (מצד שמאל)
עם המרשל וסילייבסקי
מקור:

<http://worldrusnews.ru/?p=21397>

הגרמנית ו"עם הצלחה לא מתווכחים". לא אז בלבד, אלא שסטלין עצמו הורה ב-31 ביולי לעצור את ההתקפה לנוכח היקף האבדות. בסופו של דבר מונה קרייזר למפקד ארמייה 51 כבר ב-2 באוגוסט, ונותר בתפקיד זה עד תום המלחמה.⁵² טולבוחין עצמו חש כי נכשל, וייתכן שכלל לא הבין שתפקידו הוא הטעיה. כך או אחרת, מנשטיין מצידו הגדיר את ההחלטה הגרמנית להסיט עתודות לחזית המיוס כ"הרסנית".⁵³

רצף ההתקפות המתואמות של הסובייטים

במערכת הנגד שלאחר קורסק הביא לכיבושה מחדש של אוקראינה. במערכה זו השתתף מפקד ארמייה 51 במתקפת הדֶוּנְבַאס, שנפתחה כשבועיים אחר כך ושבה עברו הכוחות הסובייטים יותר מ-300 קילומטרים עד 22 בספטמבר וכבשו את אגן הדונבס, אך לא עצרו פה. במהלך אוקטובר

52 לעניין פרשת ההדחה וההחזרה ראו למשל באתר: <https://armystandard.ru/news/2020127102-V8ejq.html> מאמר זה שייך לקבוצת 'הכוכב האדום' שבבצא הרוסי; באתר <http://worldrusnews.ru/?p=21397> כותרת המאמר היא АТАКА ЯКОВ КРЕЙЗЕР – ГЕНЕРАЛ (יעקב קרייזר – גנרל "התקף"), והיא מכוונת למוניטין שיצאו לו כגנרל התקפי ואגרסיבי. ראו גם קטע מזיכרונותיו של מפקד הארטילריה של הארמייה, גנרל סטרבליצקי <http://militera.lib.ru/memo/russian/strelbitsky.js/05.html>

53 למשל, אריקסון טוען בספרו שטולבוחין לא הבין שמילא היטב את תפקיד ההטעיה, עד שעם הגעתו של וסילייבסקי למפקדתו הסביר לו על כך. John Erickson, *The Road To Berlin – Stalin's War With Germany*, Vol. 2, P. 155 על אודות החשיבות שראו בסגירת הפירצה במיוס ועל אודות ההשלכות של הסטת העתודות ראו אצל: מנשטיין, *ניחנות אבודים*, עמ' 452.

ונובמבר לחץ הפיקוד העליון הסובייטי לנצל הצלחה ולהמשיך הלאה בשל מדיניות האדמה החרוכה שבה נקטו הגרמנים בנסיגתם ובשל כוונתם להיערך להגנה מסודרת, על בסיס קו פנתר לותן ('החומה המזרחית'). בעקבות זאת החזית הדרומית הסובייטית מיהרה לפרוץ את הקו הגרמני כדי שלא לאפשר זמן התבצרות. במבצעי ההמשך בלט קרייזר בכיבוש העיר מליטופול, והארמייה שלו כבשה את דרום אוקראינה והגיעה לחופי הים השחור תוך שהיא עוברת 200 קילומטרים נוספים.⁵⁴ במהלך מתקפה זו באזור הדנייפר התחתון ניתקו הכוחות הסובייטיים את הכוחות הגרמניים שהחזיקו בחצי האי קרים, והארמייה של קרייזר אף הניחה ראש גשר בחצי האי קרים, ראש גשר שיאפשר לסובייטים לפתח את המאמץ העיקרי במתקפה על קרים בהמשך.

המערכה בחצי האי קרים

במערכה שהתחוללה באביב 1944 שיחק קרייזר תפקיד מפתח. חצי האי קרים משתרע במרכז חלקו הצפוני של הים השחור. הוא מחובר ליבשת, לאוקראינה במצר יבשה צר, מצר 'פרקופ' וכן מצר ים צר יחסית מפריד ממזרח בינו, באזור קרץ' ובין אזור הקווקז הרוסי (ראו מפה עמ' 17). הגרמנים ראו חשיבות רבה בחצי האי, הן כשהיו במגמה התקפית והן כשהיו במגננה. לקרים הייתה חשיבות כבסיס שיאפשר פעילות צי בים השחור הרוסי, כבסיס לאיום אווירי על רומניה ועל שדות הנפט וכגורם ששליטה בו מהווה איתות לטורקיה לצדד בגרמניה ואולי אף למשוך אותה לצידה. על פי חלק מההתיאורים, להיטלר הייתה מעין "אובססיה" לשלוט על קרים, והוא ראה בה מקום הנופש המיועד של האימפריה הגרמנית העתידית.⁵⁵ גם הרוסים, ששלטו על קרים זה 300 שנה, ייחסו לה חשיבות גדולה. בעת הפלישה הגרמנית ב-1941 נכבש כמעט כל חצי האי לאחר קרבות עיקשים שנמשכו עד נובמבר, למעט העיר סבסטופול בדרום מערבו. העיר עמדה במצור עד יולי 1942, אז נכנעה לאחר 250 ימים.

54 יש אירוניה מסוימת על כך שכהערכה על חלקו בשחרור דרום אוקראינה הוענק לקרייזר היהודי 'עיסור בוגדן חמליצקי'.

55 קטרין מרידייל, **המלחמה של איוואן – הצבא האדום 1939–1945**, תל אביב: עם עובד, 2009, עמ' 241–242; וכן אצל אריקסון: Erickson, *The Road To Berlin*. PP.250.

בחודשים אוקטובר-נובמבר 1943, במסגרת המערכה ההתקפית הסובייטית, פינו הגרמנים את חצי האי טמאן, צידו המזרחי של מֵצֶר הים בין רוסיה לקְרִים, ונסוגו אליה. הסובייטים מיהרו בעקבותיהם ונחתו בחצי האי קרֶץ, שבמזרח קְרִים וביססו אחיזה, אך לא יכלו להתקדם. בד בבד ניסתה חזית דרום טולבוחין לתקוף את קְרִים דרך מֵצֶר 'פרקופ', אך הביצורים והכוחות הגרמניים מנעו זאת ממנה.

הישג חשוב במהלך קרבות אלו היה של ארמייה 51 של קרייזר, שהצליחה לבסס את ראש הגשר שלה בגדה הדרומית של סיבאש. מדובר באזור לגונות וביצות מי מלח בעומק 1-3 מטרים הנמצא בצפון-מזרח קְרִים, הקשה למעבר ומפריד בין חצי האי בין היבשת ובין ים אזוב. הגרמנים העריכו שהרוסים יתקפו דרך מֵצֶר 'פרקופ', כפי שעשו הם עצמם ב-1941. הם הכירו גם את מבצע ההתקפה הרוסי ב-1920, בזמן מלחמת האזרחים, ובו הבקיעו הרוסים לקְרִים דרך פרקופ, תוך שימוש במאמץ משני שחצה את סיבאש, אך לא העריכו שאפשר להעביר כוחות בהיקף נרחב וכלים כבדים דרכו,⁵⁶ ולכן עיקר ההגנה הגרמנית תוכננה מול מֵצֶר 'פרקופ', שער הכניסה המסורתית. ההתבצרות הגרמנית נשענה על ביצורים קיימים, 'החומה הטורקית' העתיקה, קווי חפירות רוסיים וביצורים נוספים, לרבות בונקרים, מֵצֵדוֹת, תעלות חדשות וכן הצבת חלק גדול מהכוחות של ארמייה 17 הגרמנית שנערכה במֵצֶר, כאשר על חוף הסיבאש מגנה דיוויזיה רומנית. ארמייה 17 הגרמנית מנתה 230 אלף איש בחמש דיוויזיות גרמניות ובחמש דיוויזיות רומניות, המאוגדות בגיס 49 שהיה אחראי לפרקופ ולגיס 5 שנערך מול מֵצֶר 'קרץ'. כיבוש קְרִים הוטל על החזית של פיודור טולבוחין, ששמה שונה במהלך החורף ליחזית האוקראינית הרביעית, עם ארמיית החוף העצמאית של יֶרְמָנְקוֹ בחצי האי קרֶץ.

טולבוחין בחר להטיל את המאמץ העיקרי על ארמייה 51 של קרייזר, שתתקוף מכיוון סיבאש. לשם כך נערך מבצע הנדסי גדול, שכלל הקמת שני

56 Wilhelm Tieke, *The Crimean Campaigns 1941–1944*, Friesens Printers, 2014, pp. 344–359
 ספרו של טיק מבוסס על מקורות גרמניים ועיקרו הוא הדו"ח אחרי פעולה של הצבא הגרמני.

גשרים וסכר צפים, ואלה יאפשרו להעביר כוחות וכלים כבדים.⁵⁷ פתרונות נוספים כללו יצירת רפסודות שעליהן הועמסו כלים. חלק אחר באתגר היה להסתיר את המאמץ מהצד הגרמני. העבודות נערכו ברובן בלילה, והגשרים הוקמו מתחת לגובה פני המים כדי לחמוק מאיתור באמצעות סיורי אוויר. העבודה בתוך מי המלח הקפואים ואחר כך בעת המעבר זכורה לחיילים שהשתתפו בה כחוויה קשה במיוחד. מפקד קורפוס 63, גנרל קושבוי מתאר סיור שערך יחד עם קרייזר בגדה הגרמנית, כהכנה למבצע:

מהר מאד יצא מפקד הארמיה (קרייזר) יחד איתי לגדה הדרומית של הסיבאש כדי לעמוד על המצב בראש הגשר. התמונה הייתה עגומה. אף עץ או שיח לא נראו... סביבנו השתרעה ערבה חסרת גבולות ומשטחים לבנים של בריכות מלח יבשות. אפילו שיח לא נראה באופק. רק פה ושם תלוליות אפורות-אדמדמות. יכולנו לצפות עד האופק. נראה היה שהכוחות חשופים לחלוטין לתצפית ולאש של האויב. מדרום לנו נראו קווי האויב, שהתמקם על תלי קבורה סקיתים עתיקים... הסיירים שלנו ראו שוב ושוב ניצנוצי זכוכית של משקפות. אף מקור מים טריים לא נראה בראש החוף.⁵⁸

ב-8 באפריל החלה המתקפה בהרעשה ארטילרית, תחילה תקפה ארמיית הגוורדיה 2 מהמצר. בחסות האש צלחו אנשיו של קרייזר את סיבאש, ובד בבד פתחה ארמיית החוף בהתקפה שלה. ארמייה 51 הצליחה להתבסס בראש החוף ולהבקיע דרך הכוחות הרומניים. כאשר הגיח קרייזר החוצה מהחוף ב-10 באפריל, כבש את טומאשבקה ונע לכיוון העיר ז'נקוי, צומת דרכים המוביל מצפון לדרום ומערבה לכיוון בירת קרים סימפרופול. ראש מטה החזית חש בטוח לדווח למרשל וסיליבסקי: "הרשה לי, בשם מפקדת החזית, להגיש לך... את המפתחות לקרים".⁵⁹

57 ראו למשל: זיכרונות המרשל קושבוי, ששימש מפקד קורפוס 63 בארמייה של קרייזר בעת המבצע. מובאים באתר (רוסית): http://militera.lib.ru/memo/russian/koshevoy_pk/04.html; מרידייל, **המלחמה של איוואן**, עמ' 241–242. ראה גם: Erickson, *The Road To Berlin*, p 250.

58 זיכרונות קושבוי, שם. התיאור הזה מצוטט גם בספרו של רוברט פורצ'ק: Robert Forczyk, **Where The Iron Crosses Grow: The Crimea 1941–44** <https://e-libra.su/read/593766-where-the-iron-crosses-grow.html> מתוך גרסה המופיעה במרשתת.

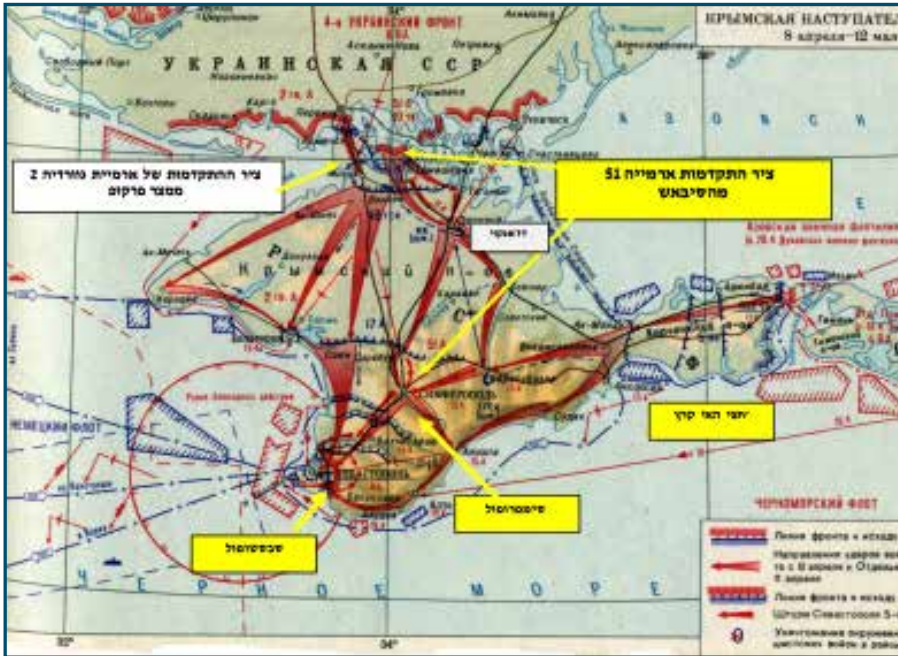
59 Erickson, *The Road To Berlin*, pp 251 על ההבנה הגרמנית של משמעות המהלך ראו בספרו של טיק המבוסס כאמור על הדו"חות הגרמניים של מערכות קרים: Wilhelm Tieke, *The Crimean Campaigns 1941–1944*, PP. 362–363.

חציית הסיבאש

מקור: <https://www.rferl.org/a/25374879.html>

משמעות המהלך הייתה איום לנתק את הכוחות הגרמניים בצפון קרים, ולמעשה כל "המערכת הגרמנית התהפכה", והגרמנים מצאו עצמם נדרשים למהר להגיע לסבסטופול לפני הרוסים. המפקד הגרמני, הגנרל ארווין ינקה, נאלץ להורות על נסיגה כללית מפרקופ ומכיוון החוף ופתח את הדלת לכלל הכוחות הסובייטיים לכיוון סימפרופול וסבסטופול. קרייזר נע במהירות לכיוון סימפרופול, בשני צירים, האחד ישירות לכיוונה והאחד תוך תנועה דרומה, שאילצה את הכוחות שעמדו מול ארמיית החוף לסגת במהירות, ואז פניה מערבה. בסימפרופול תכננו הגרמנים להגן על בסיס מה שכונה "קו גנייזנאו", אך קרייזר התגבר עליו במהירות וכבש את העיר ב-13 באפריל, שעות ספורות בלבד לאחר נסיגת מפקדת הארמיה הגרמנית ממנה.⁶⁰

מפת מבצע קרים

מקור: אתר משרד ההגנה הרוסי https://stat.mil.ru/winner_may/lessons/free_crimea.htm

הכוחות הגרמניים נסוגו במהירות לעיר סבסטופול, ולמעשה, ההתקדמות המהירה של ארמייה 51 יצרה 'מרוץ לסבסטופול', והגרמנים חששו שהסובייטים ישיגו אותם לפני שיעקר הכוח יגיע לעיר המבוצרת. היטלר הורה להגן על 'מבצר סבסטופול' ככל שיידרש. הוא סירב להורות על פינוי, אך בוצע פינוי של חלק מהכוחות הרומניים בלחץ ממשלתם שעמדה בפני מתקפה סובייטית לרומניה גופא, ושל כוחות 'בלתי חיוניים' גרמניים. מספר התקפות של החזית על סבסטופול נבלמו עד 23 באפריל, והכוחות נעצרו להתארגנות מחודשת. בינתיים נערך שינוי בפיקוד הגרמני. גנרל ינקה טס לפגוש את היטלר ב-29 באפריל בברכטסגאדן ודרש לפנות את קרים בטענה שאי אפשר עוד להגן עליה. בדרכו חזרה המתינה לינקה בתחנת ביניים הנחייה לשוב על עקבותיו מאחר שהודח מהפיקוד. את מקומו תפס קרל אלמנדינגר (Allmendinger), מפקד גיס 5, שנחשב "נאצי

נאמן יותר".⁶¹

גם הפעם התבססה התוכנית של החזית האוקראינית הרביעית על הטעיה, שכיוונה לציפיות של הגרמנים מהסובייטים שיפעלו כמותם. עיקר הכוח של הארמייה הגרמנית נערך צפונה, לכיוון ציר החוף המערבי שנחשב ציר התנועה הנוח יותר לסבסטופול. ב-5 במאי מכיוון זה החלה התקפת ארמיית גוורדיה 2, אך המאמץ העיקרי נפתח יומיים אחריה. ארמייה 51 כבשה את רמת סאפון ממזרח לסבסטופול בתוך לילה אחד, בליל 6-7 במאי. עם כיבוש הרכס היא שלטה על סבסטופול ואפשרה לכוחותיה של ארמיית החוף להתקדם מדרום לה, ובה בעת התקדמה בעצמה ונכנסה לעיר באותו היום, בעוד הגרמנים והרומנים מאיצים את מהלכי הפינוי מהעיר בדרך הים, על בסיס ספינות הציים של רומניה ושל גרמניה. ב-9 במאי בערב כבר נפלה העיר לידי הסובייטים, ואז התקבל אישורו של היטלר לפנות את העיר. כאשר התקשר טולבוּחין בבוקר 10 במאי לסטלין לבשר על כיבוש העיר, הורה לו האחרון להשלים את טיהור קָרים בתוך 24 שעות. מאמץ הפינוי הגרמני-רומני נמשך, ובים השחור התנהלו קרבות ימיים ואוויריים, ספינות וצוללות טובעו משני הצדדים. אין הסכמה על היקף האבדות: הסובייטים דיווחו שנפלו בידיהם כ-25 אלף שבויים ומספר ההרוגים הכולל של הצד הגרמני והרומני מוערך בהיקף של 60-80 אלף; הרומנים שניהלו את מבצע הפינוי דיווחו כי מתחילת אפריל עד 12 במאי פונו כ-120 אלף איש.⁶²

המבצעים באזור הבלטי וסיום המלחמה

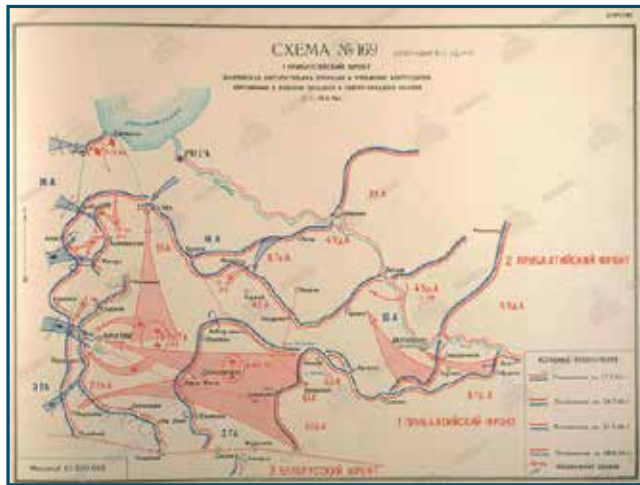
בתום המערכה בקָרים הועברה ארמייה 51 לעתודת הסטבקה והוצבה בפולוטסק בזמן פתיחת מבצע 'בגרטיון', מתקפת הקיץ הגדולה של 1944 שבה חיסלו למעשה הסובייטים את קבוצת ארמיות מרכז וכבשו שוב את כל בְּלָארוּס. הסובייטים ניצלו את ההצלחה לפיתוח מתקפה לכיוון הארצות הבלטיות, וארמייה 51 הוכפפה לחזית הבלטית הראשונה של

Earl F. Ziemke, *Stalingrad TO Berlin: The German Defeat In The East*, center of military history, united states army, 2002, p.294 61

ראו למשל באתר (אנגלית) <http://www.worldwar2.ro/arr/?article=776> המוקדש לכוחות הרומנים במלחמת העולם השנייה, בדף המתאר את הפינוי. מבצע זה היה המורכב והרחב ביותר שניהל הצי הרומני במלחמת העולם השנייה. 62

הגנרל, שכתב בזיכרונותיו: "קרייזר פיקד מזה כמעט שנה על ארמיה 51 שהועברה אלינו מהעתודה ונחשב בדין כאחד המנוסים והמוכחים שבין מפקדי הארמיות. מאד אהבתי את דבקותו בהשגת יעדיו, את האופטימיות ששידר ואת יכולתו להתמודד במהירות עם מצבים קשים".⁶³ עוד כתב עליו כי הוא "גנרל התקפי, אמן התקפה שאין שני לו ומוכשר באותה המידה בהגנה".⁶⁴ קרייזר הוכיח שהוא ראוי לשבחים.

במהלך ההתקפה של החזית לעבר ריגה נוצר פער בין קבוצת ארמיות מרכז הגרמנית לקבוצת הארמיות צפון. כיוון המתקפה הסובייטית שונה בכ-90 מעלות, והארמיות שהוכנסו לקרב נעו צפונה, בהן ארמייה 51 של קרייזר. הארמייה שעברה 50 קילומטרים ביומיים לכיוון החוף הבלטי כבשה את פוניבז', שבה היה מרכז תקשורת ומפקדות של קבוצת ארמיות צפון והמשיכה הלאה. בנקודה זאת שוב התגלה קרייזר בהבנתו הטקטית ובנכונותו ליטול יוזמה ואף לפעול עצמאית. כאשר ארמייה 43 הסובייטית שבאגפו התנגשה בגיס 43 הגרמני שעיכב אותה נוצר פער מסוכן באגף החזית.

שינוי בכיוון של החזית הבלטית הראשונה צפונה לכיוון מפרץ ריגה, בהובלת ארמייה 51. מפת מבצע מקורית: https://pamyat-naroda.ru/ops/shaulyayskaya-nastupatel'naya-operatsiya-i-otrazhenie-kontrudarov-protivnika-v-rayone-zapadnee-i-seve/?static_hash=79eced6feeb1b66d826d69b0e7956f17

<http://militera.lib.ru/memo/russian/bagramyan2/07.html> 63

<http://worldrusnews.ru/?p=21397> שיטוט מתוך זיכרונותיו של בגרמיאן כפי שמובא בכתבה 64

קרייזר מיהר להטיל דיוויזיה לסגור את הפער,⁶⁵ מהלך נכון, שלא היה בסמכותו. את החלטתו זו גיבה בדיעבד מפקד החזית בגרמיאן, שמייד הקצה דיוויזיה מעתודת החזית להשלים את כוחו כך שלא תיפגע תנופת המתקפה. הארמייה של קרייזר לא הייתה הראשונה להגיע לחוף. בגרמיאן הורה לקרייזר לקחת פיקוד באופן אישי על כוחות סובייטיים משתי ארמיות שונות שהסתבכו בתוך העיר בִּלְגֶבָה, וכך כתב: "הכרתי את קרייזר כמומחה להתקפות פתע, נועז ופועל בהחלטיות. הייתי בטוח שהוא יכניע במהירות את היחידות הגרמניות בִּלְגֶבָה. הוא לא אכזב אותי."⁶⁶ בעוד קרייזר מנהל את הקרב בהצלחה ובעודו כובש את העיר, הגיעה חטיבה ממוכנת 8, הכפופה לגיס עצמאי של הארמייה, לחוף הבלטי ב-31 ביולי ולמעשה ניתקה את קבוצת ארמיות צפון משאר הכוחות הגרמניים. המהירות שבה נעה הארמייה הפתיעה גם את הפיקוד הסובייטי, וכשדיווח מפקד החטיבה, הקולונל היהודי שמעון קרמר,⁶⁷ על הגעתו לחוף, נתקל באי-אמון מסוים. הגיס ביקש מאנשי החטיבה למלא בקבוקים במי ים, ואלו נשלחו במטוס לקרמלין.

הגרמנים הגיבו במהירות בהתקפת-נגד באמצע אוגוסט, ולאחר ריכוז מאמץ פרצו את הכיתור במבצע 'דופלקופף' ('שני ראשים') ואף ניסו לכתר את הכוחות הסובייטיים. אלא שבשלב זה הצבא האדום ניהל היטב קרבות לעומק, בהגנה ובהתקפה כאחד. הגרמנים לא הצליחו לכתר את הסובייטים, שהגיבו בסדרת התקפות-נגד משלהם. קרייזר השתתף במתקפת ריגה בספטמבר, וזו הביאה לנסיגתן של קבוצת ארמיות צפון לכיוון חצי האי קורלנד, וחודש אחר כך הגיעה הארמייה 51 שלו לים הבלטי במתקפת מְמֶל (Memel) והפעם סגרה סופית את הכיתור על כשלושים דיוויזיות גרמניות במה שנודע כ'כיס קורלנד'.

Erickson, *The Road To Berlin*, p. 403 65

החלטתו של קרייזר לפעול עצמאית התקבלה הפעם כשמפקד החזית הוא בגרמיאן, בעצמו בעל נטייה לפעולה עצמאית, ומרשל וסילייבסקי שימש נציג הסטבקה. ייתכן שעם הרכב אחר, דוגמת קונייב כמפקד חזית וטימושנקו כנציג הסטבקה, היו להחלטה כזאת השלכות אישיות שליליות.

מובא אצל: ארד, *בצל הדגל האדום*, עמ' 93. 66

שמעון קרמר מוכר במערב דווקא לחובבי תולדות הריגול. כמומחה לשפות הוא הושאל למשך כמה שנים למודיעין הצבאי (ג'-אָ-יו), ובתפקיד זה שהה בראשית המלחמה בלונדון בכיסוי דיפלומטי. הוא נודע כמי שגייס את קלאוס פוקס, מרגל האטום הידוע ביותר, שהעביר את סודות הגרעין של בריטניה ושל המערב לברית המועצות. בפעילות זו השתתפה אורסולה קצ'ניסקי, יהודייה גם היא, הנחשבת אחת המרגלות המוצלחות בתולדות המלחמה הקרה. 67

היטלר החליט שעל קבוצת הארמיות, ששמה שונה כעת לקבוצת ארמיות קורלנד, להחזיק בכל מחיר ושלא תתפנה ממנו.⁶⁸ בזכות תנאי שטח והספקה רצופה מהים הצליחו הגרמנים להחזיק מעמד ולהתבצר בהתמדה. הארמיה של קרייזר השתתפה בשש התקפות שהצליחו רק לצמצם את הכיס, אך לא לכבוש אותו, אבל עשרות הדיוויזיות שהיו סגורות בכיס חסרו מאוד לגרמנים בקרבות עד ברלין, והיה בכוחן להאריך עוד את המלחמה. קבוצת הארמיות נכנעה רק כיומיים אחרי שנודע על כניעת גרמניה. יעקב קרייזר, הראשון לנהל קרב הגנה ממשי מול הפלישה הגרמנית ומי שהשתתף במלחמה לכל אורכה, הוא שקיבל את כניעתה של היחידה הגרמנית האחרונה. למעשה, חלק מהחיילים בקורלנד, עם לאומנים לטביים, סירבו להיכנע, וכך המשיך קרייזר לנהל מבצעים גם אחרי יום הניצחון על גרמניה הנאצית. מצב עניינים זה הוביל לאנקדוטה ראויה לציון: זמן קצר אחרי כניעת גרמניה ערך סטלין קבלת פנים למפקדי הארמיות והחזיתות, ואליה הגיע קרייזר ישר מהזירה בקורלנד. הוא בלט במדי השדה לעומת מדי השרד של המפקדים האחרים ולכד את עינו של סטלין ששאל: "מדוע החבר קרייזר עודנו גנרל-לויטננט? הרי הארמיה שלו נלחמה כל-כך טוב ובהצלחה?" סטלין הרים כוס לכבוד קרייזר, וכעבור זמן קצר, ב-2 ביולי, הועלה לדרגת גנרל קולונל.⁶⁹

אחרי המלחמה

בחלק מהכתבות השונות על אודות קרייזר הוא מכונה לעיתים 'הגנרל שנשכח', משום שלא זכה למקום הראוי בהיסטוריה ביחס להישגו, או 'הגנרל ההתקפי'. אך יש כתבות שבהן הוא מכונה 'חביבו של סטלין' כשבהקשר זה מוזכר האירוע שבו קודם בדרגה. מצד אחר, מפקדי ארמיות בוותק דומה לשלו ושלחמו בהצלחה קודמו תוך כדי המלחמה למפקדי חזיתות. הקשר נוסף להיותו 'חביבו של סטלין' הוא כמובן העובדה

68 אריקסון בספרו "The Road To Berlin" מתייחס לנושא קורלנד (למשל: בעמ' 545-546 יש התייחסות להחלטה של היטלר להותיר את הדיוויזיות; בעמ' 566 וכן בעמ' 651-652 הוא מציג את חסרונו בקרבות ההגנה בגרמניה גופא.

69 למשל, באתר (רוסית) <https://armystandard.ru/news/2020127102-V8ejq.html> תאריך הענקת הדרגה הוא 2 ביולי 1945. תאריך זה מופיע גם בדף של קרייזר באתר משרד ההגנה הרוסי. גם באתר <http://worldrusnews.ru/?p=21397> מופיע אזכור האירוע בתאריך זה. יש מחלוקת האם הוענקה הדרגה ב-24 ביוני או ב-24 באפריל. סביר יותר שהוענקה לו בחודש יוני.

ש'חמק' מהטיהורים וכן שהוחזר לתפקיד מפקד ארמייה לאחר הדחתו. כך או אחרת, כעבור זמן קצר עמד הכינוי הזה במבחן. אף שקודם בדרגה עם תום הקרבות, לא קודם קרייזר בתפקיד, ובעשר השנים הבאות פיקד על ארמיות שונות. השנים אחרי המלחמה אופיינו באווירת אנטישמיות גוברת בברית המועצות ובגרורותיה, בייחוד בחודשי חייו האחרונים של סטלין.⁷⁰ בברית המועצות לבשה האנטישמיות פנים ממוסדות, והשיא היה בסדרת משפטי ראווה בברית המועצות ובמדינות הלוויין שלה, שהבולטים היו 'משפטי פראג' ו'עלילת הרופאים'. בפראג נעצרו 14 מנהיגים בולטים של המפלגה הקומוניסטית, 11 מהם יהודים, והואשמו בבגידה וחבלה. הם עונו והודו, ולמעט שלושה נידונו למוות. פרסומים אנטישמיים חריפים בעיתונות, הרחקת יהודים ממשרות בכירות ומהאקדמיה והגבלות שונות במוסדות רבים היו עניין יום-יומי. כאשר הואשמו רופאים יהודים כי זממו לרצוח את סטלין ובכירים אחרים, הפכה השנאה בוטה עוד יותר. כך לדוגמה, אזרחים סירבו לקבל תרופות וטיפולים מרופאים ומרוקחים יהודים מחשש שיורעלו. באווירה זו בינואר 1953 נדרשו מנהיגים ואנשי רוח יהודים לחתום על מכתב שמוען לסטלין. תוכנו בגרסתו הראשונה לא נמצאה, אך כל מי שראה אותו הביע חרדה. במכתב נדרשו החותמים, בין השאר, לדרוש עונש מוות לרופאים היהודים. לרוב, זומנו האישים למשרדי עיתון המשטר 'פראבדה' ונדרשו לחתום בו במקום. רובם חתמו, ורק מעטים העזו להתנגד. קרייזר היה מהאישים הבודדים שעמדו בסירובם לחתום.

מעולם לא הסתיר קרייזר את יהדותו, ובעת המלחמה הצטרף לוועד היהודי האנטי-פשיסטי.⁷¹ מדובר בגוף שהוקם בחסות האן-קה-נה-דה (NKVD), ואנשיו היו פעילים בתעמולה נגד גרמניה הנאצית ובהבלטת חלקם של היהודים במלחמה, כתעמולה המכוונת למערב. מלבד זאת הם יזמו פעולות נוספות, כגון איסוף תיעוד לשואה. קרייזר היה חבר פעיל בוועד, ובאוגוסט 1942 חתם בשמו, עם חברים נוספים, על איגרת ברכה לכינוס הראשון של ה'ליגה לניצחון למען רוסיה המעצמתית במלחמתה

70 רוב חלק זה, אלא אם צוין אחרת, מבוסס על: יהושע רובנשטיין, **הימים האחרונים של סטלין**, ראשל"צ: ידיעות ספרים, 2019, עמ' 53-87; התייחסויות לוועד היהודי האנטי-פשיסטי אצל: ארד, **בצל הדגל האדום**, עמ' 5, 30.

71 ראו אצל: ארד, **בצל הדגל האדום**, עמ' 5, 32, 140, וכן: <http://worldrusnews.ru/?p=21397>.

בנאצים של היישוב היהודי בארץ ישראל, שנודעה בשם 'ליגה V'. בין השאר נכתב בה: "אנו שולחים ברכות חמות לקונגרס של כל יהודי א"י שהוקם כדי לסייע לצבא האדום הגיבור. לפני אלפיים שנה לחמו יהודה המכבי ובר-כוכבא כנגד אבות-אבותיהם האידאולוגיים של היטלר ומוסוליני".⁷² לאחר המלחמה שינה המשטר את טעמו ביחס לוועד, ומרבית פעיליו נעצרו ואף הוצאו להורג באשמה שהארגון היה מוקד לפעילות אימפריאליסטית ואנטי-סובייטית. אף שמעורבותו בוועד וסירובו לחתום הביאו לאיום ישיר על חייו, ולמעשה באותה העת היה היחיד מכלל חברי הוועד הבכירים שטרם נעצר או הוצא להורג, עמד קרייזר בסירובו.

במרץ 1953 מת סטלין וזמן קצר אחר כך בוטלו ההאשמות כנגד הרופאים והמכתב נגז. לאחר מאבקי הירושה בצמרת עלה לשלטון ניקיטה חרושצ'וב, שהכיר את קרייזר מתקופת הלחימה בסטלינגרד. בעקבות זאת השתנו פני הצמרת הצבאית, ובין השאר, ב-1955 מונה איוואן בגרמיאן לתפקיד שר ההגנה. ב-1955 קודם קרייזר לתפקיד מפקד מחוז צבאי. עד 1963 הוא פיקד על מספר מחוזות צבאיים (דרום אונרל, טרנס בייקל, המזרח הרחוק ואונרל) ואז מונה למפקד האקדמיה הצבאית על שם פרוניז'ה, המוסד הצבאי הבכיר ביותר בברית המועצות. ב-1962 הועלה לדרגת גנרל הצבא. ב-1969 הוא חלה ומונה למפקח במשרד המפקח הכללי על משרד ההגנה, תפקיד ייצוגי שהוענק לשם כבוד למפקדים בולטים. יעקב גרגורביץ' קרייזר מת באותה השנה ונקבר בבית הקברות נובודוויץ'יה שבמוסקווה, הנחשב ל'חלקת גדולי האומה' השנייה במעלה במערכת הסובייטית, אחרי חומת הקרמלין.

סיכום

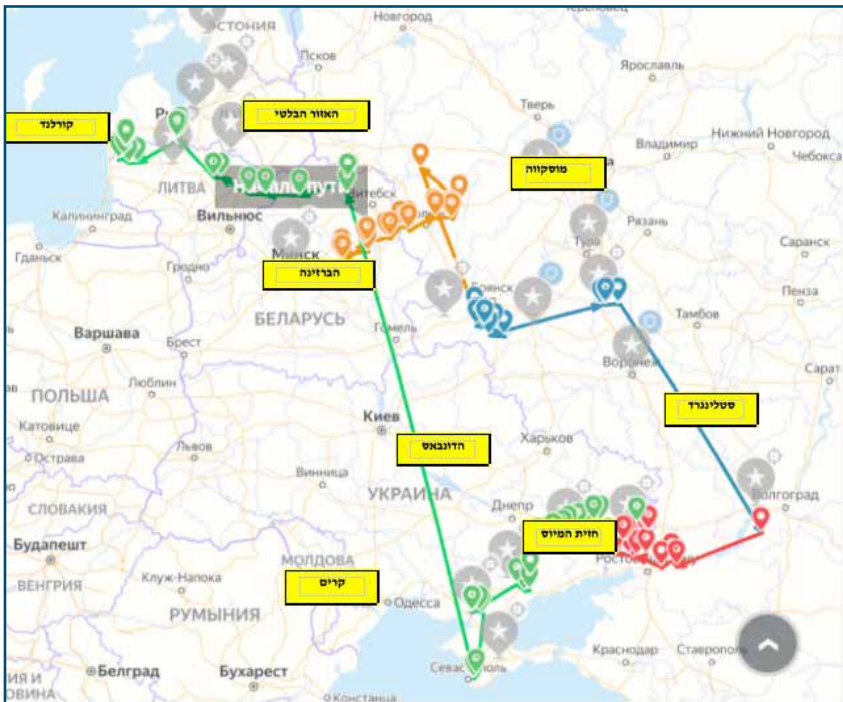
יעקב קרייזר היה הגנרל היהודי הבכיר אי פעם בצבא האדום. הוא מעולם לא הסתיר את יהדותו ואף התגאה בשורשיו, גם כשהדבר היה עלול לעלות במחיר כבד. בה בשעה הזדהה עם המשטר, התנדב לצבא האדום בראשיתו והצטרף מיוזמתו למפלגה הקומוניסטית. התנהלותו כמפקד מאופיינת בהבנה מקצועית, בראייה טקטית, ביכולת הפקת לקחים ובהתאמה למצבים משתנים. ניכר בקרבותיו, בין השאר, בהיותו מפקד דיוויזיה,

בהתחמקות מכיתור, בסטלינגרד ובקרים, בניצול הקרקע ובהיערכות האויב. מדובר בתכונות שלרוב אינן מיוחסות לגנרלים סובייטים במלחמת העולם השנייה. כך למשל, כאשר נשאלו שנים רבות אחרי המלחמה הגנרלים הגרמנים בדימוס, הרמן בלק ופון מלנתין, על ההבדלים בין המפקדים הרוסים לגרמנים, הם התייחסו להיעדר הנכונות ליטול יוזמה אצל מפקדי השדה הרוסים לעומת אלו הגרמנים, על היעדר המחשבה האינדיווידואלית אצל הראשונים לעומת האחרונים ועל נטייתם של המפקדים הרוסים שלא לנצל שטח מחד גיסא ולעשות שימוש בזבזני בחיי חייליהם מאידך גיסא.⁷³ בכל המבחנים האלה מתאפיין קרייזר כמפקד 'מערבי' או 'גרמני' הרבה יותר מרוסי. אומנם הוא לא בחל בהקרבת חייליו ואי אפשר להצביע על נטייה לחסכון יתר בחיי אנשיו, אך גם לא נהג בהם פזרנות יתרה, ובארגז הכלים שלו היו יותר ממסה ומורל בלבד. מאמר בביטאון הצבא הרוסי לציון 100 שנה להולדתו של קרייזר נשא את הכותרת "הוא גדל באלאבינו", כלומר גדל בשדות האימונים הסמוכים למוסקווה. הוא היה חריג בהיקף האימון שקיבל טרם המלחמה וחריג במיוחד מאחר שהדיוויזיה שבה שירת שימשה פלטפורמה לפיתוח תפיסות לחימה, בתקופת הפריחה האינטלקטואלית של מיכאיל טוקצ'בסקי. ניתן להבחין אצל קרייזר ביכולת להבין את ההקשר המערכתי, דוגמת הצורך להרוויח זמן בהשהיה שניהל בין נהר גְרֵזִינָה לדנייפר, או מתי הקרבת החיילים בהתקפות מצח על חפירות בחזית המיוס מיצתה את תפקידה כהטעיה והפכה חסרת תכלית. בכך ניכרות בתפיסתו טביעות אצבעותיו של טוקצ'בסקי. מעל הכול בולט קרייזר בחשיבתו העצמאית ובנכונותו ליטול יוזמה כשהדבר נדרש, גם אם הוא עלול לשלם מחירים אישיים. קרייזר פעל בנחרצות לסגור פער מסוכן באגף החזית במתקפה הבלטית, לעצור מתקפה במיוס כשהפכה מיותרת ומעולם לא קפא בחוסר אונים לנוכח היעדר קשר עם מפקדיו או לנוכח חוסר ודאות. במערכת שקידשה פיקוד פרטני, הוא לא פחד ליטול יוזמה ולפעול עצמאית למען השגת המטרה, אף שהיה ער לחלוטין לאופי המערכת שבה פעל, כפי שמעיד עליו

William DePuy, *Generals Balck And Von Mellenthin On Tactics: Implication For Nato Military Doctrine*, 19 dec. 1980
.a097704.pdf (dtic.mil)

מסמך של משרד ההגנה האמריקני מתאריך 19 בדצמבר 1980.

גרגורי קליין. בזכות נטייתו ליזום ולפעול בנחרצות הצליח לערוך התקפות מהירות ונחישות וזכה בקרב עמיתיו במוניטין של 'מפקד התקפי'. הוא פעל תמיד כפי שחשב שהמצב דורש והתעלם מההשלכות האישיות האפשריות. את החלטותיו קיבל קודם כול על סמך התרשמותו האישית מתוך הלחימה. כך בברז'ינה, בסטלינגרד, במיוס, בקרים או בהתקפה לכיוון הים הבלטי. הוא נכח תמיד בשטח ובחזית הלחימה, נפצע לפחות פעמיים והוביל כוחות באופן אישי. במובנים רבים הוא אכן פעל והתנהל כמו מפקד גרמני, יותר ממפקד רוסי. אם אפשר לתת בו סימנים כ'מפקד יהודי', הרי הוא בהחלט היה קשה עורף והיה רגיל להיות בעמדת המיעוט בדעותיו ובפעולותיו ואף שהיה קומוניסט לא נטה ליישר קו עם הכלל. פעולה נחושה בהתאם לעקרונותיו אפיינה אותו גם כמפקד בשדה הקרב וגם בסירובו לחתום על מכתב הרופאים. הוא סירב להיכנע כשפותר שוב ושוב על ידי הגרמנים וסירב להיכנע לדרישה לא צודקת של סטלין. ראוי לדור הנוכחי של הלוחמים היהודים להכיר לוחם ויהודי דוגמתו.

נתיב הקרבות של גנרל יעקב קרייזר

מקור: https://pamyat-naroda.ru/commander/627/?static_hash=14849456614aa1dbee4bada5915f2df